

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav české literatury a komparatistiky

Bakalářská práce

Zuzana Fučíková

Samizdat z pohledu textologie a ediční práce

Samizdat in terms of textology and editorial work

Poděkování

Chtěla bych poděkovat Mgr. Michaelu Špiritovi, Ph. D. za odborné vedení, trpělivost a ochotu, kterou mi v průběhu zpracování bakalářské práce věnoval.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval/a samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne

.....

Zuzana Fučíková

Klíčová slova:

samizdat; textologie; ediční práce; samizdatové edice; Edice Expedice; knižní vydání; strojopis

Keywords:

samizdat; textology; editorial work; samizdat edition; Edice Expedice; book edition; typescript

Abstrakt:

Práce zkoumá produkci československých samizdatových „edic“ ze 70. a 80. let 20. století. Především se zaměřuje na textovou a ediční péči, která byla samizdatovým strojopisům věnována. První část popisuje vlastní samizdatovou sebereflexi obsaženou v člancích strojopisného časopisu Kritický sborník z 80. let. Druhá část se věnuje samizdatové Edici Expedice a zkoumá, jakým způsobem byla její produkce zpracovávána nakladateli v publikačních podmínkách po roce 1989. Hlavním obsahem této části je analýza dvou aspektů – zacházení se samizdatovými zdroji v edičních poznámkách, případně co z toho vyplývá pro textovou kvalitu samizdatových verzí, a zda je v nově vydávaných knihách náležitě zprostředkován původní literárněhistorický kontext děl.

Abstract:

The thesis examines the production of the Czechoslovak samizdat „edition“ of the 70's and 80's of the 20th century. It focuses mainly on textual and editorial care given to samizdat typescripts. The first part describes the samizdat self-reflection in the articles from the typewritten periodical Kritický sborník from the 80's. The second part engages in samizdat Edice Expedice and examines how its production was processed by publishers under publishing conditions after the year 1989. It analyzes mainly two aspects – handling with samizdat sources described in editorial comments, possibly what it means for the textual quality of samizdat publications, and if the authentic literary historical context of the works is properly conveyed in the new published books.

OBSAH

1	Úvodem k tématu	7
2	Proměna funkce samizdatu.....	8
3	Samizdatová sebereflexe.....	9
3.1	Problém s veřejností	9
3.2	Textová kvalita samizdatu	12
4	Samizdat po roce 1989	15
4.1	Edice Expedice	15
4.2	Co vydáno nebylo.....	16
5	Proměny samizdatových děl vydaných po roce 1989.....	20
5.1	Poezie	20
5.2	Próza	25
5.3	Drama	31
5.4	Esejistika – odborná literatura	34
5.5	Dokumenty	41
5.6	Překlady	43
6	Shrnutí na závěr	45
7	Seznam použité literatury	47
7.1	Literatura	47
7.2	Prameny	48
8	Seznam zkratk	55

1 ÚVODEM K TÉMATU

„Samizdat“ označuje svépomocné vydávání nezávislé literatury, které vzniklo v totalitních komunistických státech 20. století jako reakce na cenzuru a ideologické nároky státní kulturní politiky. „Jedním z hlavních atributů samizdatu je opisování či jiné rozmnožování a spontánní šíření.“¹ Protože šlo z hlediska panujícího režimu o činnost nelegální, byli její aktéři vystavováni stálému policejnímu nátlaku a represáliím.

V tehdejší Československu se organizovaný samizdat v 70. a 80. letech. Vznikly zde struktury kopírující nakladatelské instituce, tzv. edice, které ve větší či menší míře měly atributy běžné knižní produkce. Kromě osoby editora či skupinových rad, složených z literárně nebo redakčně vzdělaných profesionálů nebo pro písemnictví zaujatých laiků, je charakterizují ediční plány, pečlivě provedená grafická a knižní úprava, propracované systémy distribuce. Tomáš Vrba dokonce odmítá označovat produkci edic za „samizdat“, tento termín chápe pouze jako „neredigované autorské rukopisy, anonymní strojopisy či neautorizované a nekorigované opisy již jinak a někým jiným zveřejněného textu [...] bez jakékoli redakční, typografické a vydavatelské ambice“,² tedy to, co je jinými autory označováno za „autorský“ a „divoký“ samizdat. Vytvořil seznam 10 vnějších znaků, které odlišují edice od spontánního samizdatu a dokazují, jaká péče byla věnována edičním publikacím po stránce technické, a odvolává se k analogii s péčí textovou. Málo edic ale všech deset Vrbových parametrů splňovalo, mnoho z nich vzniklo bez konkrétního záměru, právě ze spontánního opisování. Teprve postupně, jak docházelo k upevňování „paralelních“ společenských struktur, zvedala se i úroveň samizdatové ediční práce.

Právě problematice samizdatové ediční produkce ze 70. a 80. let a její obsahové a textové úrovni se chce věnovat tato bakalářská práce, a to především optikou zpracování, jakého se jí dostalo po revoluci v roce 1989, v době naprosté publikační podmínky svobody. Pro tento průzkum je směřodonné, že samizdat nebyl jen okrajovou kuriozitou, ale že jím „prošla rozhodující část literární produkce sedmdesátých a osmdesátých let“,³ a její tištěná socializace by měla být v otevřené společnosti samozřejmá.

¹ Gruntorád, Jiří: Samizdatová literatura v Československu sedmdesátých a osmdesátých let, in *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945–1989*, ed. J. Alan. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, str. 498.

² Vrba, Tomáš: Nezávislé písemnictví a svobodné myšlení v letech 1970–1989, tamtéž, str. 265–267.

³ Richterová, Sylvie: Etika a estetika samizdatu v období „normalizace“, in *Souvislosti* 26, 2013, č. 3, str. 168.

2 PROMĚNA FUNKCE SAMIZDATU

Samizdat vznikl jako nouzové řešení v dobách, kdy nebylo pro určité autory možné publikovat obvyklou cestou v „kamenných“ nakladatelstvích. Jeho status v rámci literární komunikace byl (a stále je) jedinečný. Už v samizdatovém oběhu se otázka tohoto způsobu šíření textů tematizovala. Jakou pozici mají takové knihy-neknihy v rámci literárního provozu? Nejen odpovědi na tuto otázku se věnovala série článků v samizdatovém Kritickém sborníku, z nichž vznikla polemika, do které zasáhly mj. příspěvky Petra Fidelia, Františka Kautmana a Miroslava Červenky. Odrazem vnitřní potřeby sebereflexe a sebeurčení nezávislé literární produkce byla otázka po pojmenování vlastní činnosti a s tím související problém, „co to tedy vlastně děláme“ a „jakou to má funkci a formu“. Zaměřím se na dva aspekty samizdatu, které nejvíce ovlivňují podobu textu díla, jimž se věnuje především článek Červenkův ve svých dvou částech – na akt „vydání“ a na textovou kvalitu.

K celkové proměně kulturního prostředí a tedy i funkce samizdatu došlo pádem totalitního komunistického režimu. Důvody pro samotnou existenci samizdatu pozbývají nadále platnosti, a tak brzy po sametové revoluci samizdatové edice zanikají, jejich aktéři – autoři, editoři i další organizátoři – se stávají účastníky nového, plně veřejného kulturního prostoru, kde slovo „oficiální“ ztrácí smysl. Zásadní personální proměnou procházejí všechny státní instituce a začínají vznikat soukromé organizace, nakladatelství i periodika, která jsou v některých případech přímým pokračováním těch samizdatových. S novým řádem přicházejí i nová měřítka a jistý pocit dluhu vůči české literatuře, jejíž nezávislý proud byl po roce 1948, resp. 1968 vytlačen na periferii a odsouzen k nejisté existenci. Dynamicky proměnlivý oběh samizdatu se na přelomu let 1989/90 uzavírá a vytváří sumu vhodnou ke zpracování a zkoumání. Samizdatové „tiskoviny“ získávají nový věčný status na způsob muzeálního artefaktu, ztrácejí svou (i když omezenou) praktickou komunikační funkci a dostávají funkci novou, nebo spíše se začíná využívat jejich funkce konzervační, tedy stávají se zdrojem textu k vydání – textovým pramenem. Otázka nyní zní, „jak s ním naložit“. Analýzou vybraných vydavatelských a edičních postupů se pokusím v dalších částech své práce nalézt určité vzorce, dle kterých bylo nakládáno se samizdatovými díly ve svobodných publikačních podmínkách, a také určit textový status samizdatu, jeho postavení na škále rukopis – knižní vydání, a různé metodické přístupy, které s sebou tento status přinesl.

3 SAMIZDATOVÁ SEBEREFLEXE

3.1 PROBLÉM S VEŘEJNOSTÍ

V 70. a především 80. letech dosáhla samizdatová produkce v Československu enormního rozmachu a postupně, s přibývajícím kvantitou, se objevila potřeba klást důraz také na kvalitu. Jejím odrazem jsou již výše zmiňované *edice*.⁴ V nich se realizuje snaha nabídnout publikační možnosti mnoha významným spisovatelům, zachytit a uchovat umělecká nebo vědecká díla, doplnit stávající oficiální produkci, co nejvíce se jí vyrovnat svou formou a vytvořit k ní regulérní pandán. „Jde tu o aktivitu, která chce být nejen nezávislá, ale také veřejná.“⁵ „Není to pouhá hra na knihu, co ponouká původce samizdatových opisů starat se o slušnou grafickou úpravu, pevnou vazbu, knižní formát A5 atd. Tato úprava je signálem intence k veřejnosti.“⁶ A právě tato ambice na jistou míru „oficiality“ a „veřejnosti“ staví *edice* do paradoxní pozice.

Okamžik zveřejnění nebo také *akt vydání* je totiž významným předelovým bodem v „životě“ díla. „Právě v tomto momentu vyhasínají, stávají se nepostižitelnými a irelevantními kauzální spojitosti textu s životem [autora], a na jejich místo nastupují intencionální motivace spjaté s tím, že dílo vytváří dosud neexistující skutečnost.“⁷ Podle toho jaké autor volí výrazové prostředky, znakové systémy a jaký soubor znalostí předpokládá, formuje pro dílo jeho skupinu vnímatelů, vytváří k jeho podobě vlastní veřejnost. A teprve v okamžiku, kdy dílo opustí plně autorovu dílnu, kdy na něj již autor nemá vliv, začleňuje se do literárního prostoru, do kulturní komunikační sítě, ve které dovršuje svůj umělecký smysl interakcí nejen s více či méně odbornou kritikou a recenzí, ale také s masou běžných čtenářů, a také konfrontací s ostatními díly a jinými uměleckými projevy. Dle Červenky je „smysluplná existence literatury“ zajišťována jejím „pobytem ve veřejnosti“. Samizdat z tohoto úhlu pohledu představuje problém, neboť „k jaké veřejnosti se obrací mluvčí z veřejnosti vypuzený [a] lze opsání textu průklepem ve dvaceti třiceti exemplářích pokládat za zveřejnění (?)“.⁸

⁴ Jitka Hanáková ve své bibliografii *Edice českého samizdatu 1972–1991* zaznamenává celkem 59 edic, zároveň v úvodu své knihy uvádí, že soupis jistě není úplný a některé edice ještě čekají na své objevitele.

⁵ Fidelius, Petr: Kultura „oficiální“ a „neoficiální“, in *Kritický sborník* 1, 1981, č. 3, str. 71–89.

⁶ Červenka, Miroslav: Dvě poznámky k samizdatu, in *Kritický sborník 1981–1989*, ed. K. Palek, Praha: Triáda, 2009, str. 25.

⁷ Tamtéž, str. 21.

⁸ Tamtéž, str. 22.

První otázka se obrací k osobě autora, který ztrácí kontakt se svými vnímátelei. František Kautman pojmenovává tento stav tak, že autoři mohou přestat cítit sounáležitost s národní literaturou, nebo ji cítí jen nominálně, protože buď žijí osaměle, nebo (častěji) se stýkají jen v úzkých kroužcích spojených spíše přátelskými svazky.⁹ Na straně druhé chybí tvůrcům standardní zpětná vazba v podobě kritiky. Dle Kautmana se tak autor „vaří ve vlastní šťávě“ a „žije v zajetí sebereflexe“.¹⁰ Toto paradoxní postavení autorů se jeví jako ještě křiklavější, pokud si uvědomíme, že nějaká podzemní, případně na vlastní náklady vydávaná literatura existovala v českém písemnictví již od 19. století, ovšem vždy to byla díla na první pohled extrémnější a v rámci celé národní literatury se jednalo o zjevy spíše výjimečné. V 70. letech ovšem došlo k zásadní kvantitativní změně, protože „v katakombách již neexistuje jen literatura extrémně předbíhající do budoucnosti, literatura inspirující, ze začátku zdánlivě nepochopitelná, esoterická, literatura ‚jen pro literáty[, ale] do katakomb se odstěhovala většina písemnictví“.¹¹ Na periferii, v nedobrovolném ghettu, ve vnitřním exilu se vedle autorů bez zkušenosti publikace ve veřejném prostoru ocitla i velká část těch, kteří zažili své chvíle slávy v letech 60. či dříve, jejichž dílo bylo masově a kladně přijímáno a inspirovalo další generace. Je tak nutno se vypořádat s tím, že „v případě samizdatu je izolace vnucena i textům orientovaným na široké čtenářské vrstvy“.¹²

Tato torzovitá komunikace se odráží ve větší či menší míře uzavřenosti, individualizace podstatné části literatury 70. a 80. let (nebo v její internacionalizaci). Červenka ve svém článku vyjmenovává čtyři strategie, kterými se autoři vyrovnávají s omezenými publikačními možnostmi.

Za základní a nejrozšířenější by bylo možné pokládat postoj, kdy „nemožnost skutečného zveřejnění se tu vědomě nebere v úvahu a texty jsou koncipovány tak, jako by se obracely k normální veřejnosti v normálních komunikačních podmínkách“.¹³ Tento postoj je typický právě pro autory, kteří se již s „normálními komunikačními podmínkami“ setkali, kteří tvořili významnou literární a kulturní vrstvu společnosti v 60. letech. A jsou to také většinou právě ti autoři, kteří se podíleli na vzniku edic a snažili se tak napodobit co nejdříve právě tyto podmínky. Ovšem jedno úskalí tato tvorba „pro veřejnost bez

⁹ Kautman, František: Otazníky kolem ineditní literatury, in *Kritický sborník 1981–1989*, ed. K. Palek, Praha: Triáda, 2009, str. 9.

¹⁰ Zde je ovšem nutné zdůraznit, že článek F. Kautmana vyšel v dubnu 1982 a reaguje hlavně na stav 70. let, v průběhu let 80. vznikla řada samizdatových periodik, jejichž součástí byla také odborná literární kritika.

¹¹ Lopatka, Jan: Ptají se, já se kroutím, jak můžu, ale nakonec stejně vypovídám, in J. L., *Předpoklady tvorby*, ed. M. Špirit, 2. tištěné, celkově 4. vyd. Praha: Triáda – Plus, 2010, str. 172.

¹² Červenka, Miroslav: Dvě poznámky k samizdatu, in *Kritický sborník 1981–1989*, ed. K. Palek, Praha: Triáda, 2009, str. 24.

¹³ Tamtéž, str. 24.

veřejnosti“ má – je zde nebezpečí, že pozornost vnímatelova sklouzne snadno „k povšechným konotacím: jako by všechny texty znamenaly totéž, totiž právě svízelné okolnosti svého vzniku a nepoddajnost svého autora“. ¹⁴ Obecně jsou tak umělecké interpretace zastíňovány politickými významy děl.

Další dvě polohy, které Červenka vymezuje, by se daly shrnout pod kategorii děl, která se určitým způsobem přizpůsobují, reagují na své specifické periferní postavení. V podstatě ale neexistuje v čisté podobě dílo, které by zcela omezilo potenciál svých vnímatelů na úzké spektrum „zasvěcených přátel“, a tak uzavíralo možnost konstruovat svůj smysl většinové veřejnosti. Tento extrémní pól tedy můžeme ze své úvahy rovnou vynechat, ovšem s tím vědomím, že i tak v určité míře „vyhraněný ráz předpokládaného publika působí [...] na obsah a styl samizdatových prací ve smyslu intelektualizace, rostoucího podílu esejistických, filozofických a ‚filozofických‘ motivů atd.“ ¹⁵ Obecně pak nelze přehlédnout již méně extrémní, ale znatelné tendence velké části samizdatové literatury, která se přibližuje útvarům soukromým, v prvním plánu neliterárním – deníkovým záznamům, korespondenci, reportážím, a zřetelně se autobiografizuje. V této poloze se Červenka schází s názorem Lopatkovým, který za převažující v samizdatové tvorbě považuje posun „od toho, co autor proklamativně adresoval okolí jako definitivní, ‚propracované‘ dílo, k tomu, co tvořil mimochodem, pro sebe, pro své nejbližší“. ¹⁶ K proměnám dochází i z „technického“ hlediska, objevují se dramata uzpůsobená nebo přímo určená k provozování v bytech nebo třeba časopis, který vzniká tím způsobem, že každý z příspěvateľů vyhotoví svůj článek v určitém počtu exemplářů a na společné schůzce si jen autoři vymění své výtisky a dají tak dohromady vždy jedno číslo pro každého zúčastněného.

Individualizovaný obsah děl ale není na překážku vnímateli – i když se zde objevují specifické motivy odrážející okolnosti autorova života (mohou být intimní i sdílené určitou skupinou), začleněné do díla nabývají „platnosti svérázných metonymií a synekdoch“ ¹⁷ a s místy pro čtenáře „mimo okruh“ neznámými se nepočítá „jako s prázdnými místy pouhého nepochopení, ale tak, že úhrnná významová výstavba je bude s to integrovat právě jako fragmenty, náznaky a tajemství“. ¹⁸

Na opačném konci škály stojí díla, která se obrací k veřejnosti, ovšem k veřejnosti ještě širší, k veřejnosti světové, jsou předlohami pro překlad a zveřejnění v cizích svobodných

¹⁴ Tamtéž, str. 24.

¹⁵ Tamtéž, str. 23–24.

¹⁶ Lopatka, Jan: *Ptají se, já se kroutím, jak můžu, ale nakonec stejně vypovídám*, in *Předpoklady tvorby*, ed. M. Špirit, 2. tištěné, celkově 4. vyd. Praha: Triáda – Plus, 2010, str. 174–175.

¹⁷ Červenka, Miroslav: *Dvě poznámky k samizdatu*, in *Kritický sborník 1981–1989*, ed. K. Palek, Praha: Triáda, 2009, str. 25.

¹⁸ Tamtéž, str. 23–24.

zemích. Jejich autoři své znakové systémy přizpůsobují zahraničnímu kontextu a zřikají se tedy národních kulturních a historických narážek, případně je opatřují vysvětlujícími komentáři. Stejně tak se zřikají „těžko přeložitelných efektů plynoucích z využití zvukové vrstvy, ze stylové diferenciacie národního jazyka, z metafory a slovní hry“.¹⁹

Zůstává nezodpovězena otázka, „nakolik lze opsání textu průklepem ve dvaceti třiceti exemplářích považovat za zveřejnění“. Pro Červenku, který ve svém pojetí literatury prosazoval silný zřetel k postavení díla ve společenské komunikaci, by byla odpověď spíše záporná. Ovšem Petr Fidelius, který se ve svém článku ohrazuje proti pojmenování *ineditní* (resp. nevydaná) literatura, nepovažuje rozepsání na stroji a publikování v samizdatu za tak *nesrovnatelné* s řádným vydáním tiskem v nakladatelství. „Vydání“ (tedy okamžik zveřejnění) díla určuje dvěma aspekty – *technickým* a *tvůrčím*. Z technického hlediska podle něj není důvod, proč by nemohla být samizdatová publikace za „vydání“ považována, ačkoliv je omezeno její rozšíření ve veřejnosti, jelikož i v běžné produkci vycházejí knížky v malých nákladech a navíc výše nákladu nemusí odpovídat zájmu či koupěschopnosti čtenářů. Co se týče aspektu tvůrčího, ten je spojen hlavně s postavou editora, resp. redaktora, který ve spolupráci s autorem dotváří konečnou podobu díla a je za text odpovědný vůči čtenářům. I v tomto ohledu Fidelius spatřuje kvalitativní zlepšení, posun od víceméně nevázaného amatérství k odpovědné koncepční práci a v budoucnu²⁰ vidí stav, kdy samizdatový strojopis bude náležitě vypraven jako podklad pro potřebu „okamžitého tisknutí“.²¹ Jistě nelze tuto jeho předpověď vztahovat na celkovou masu samizdatu, je jasné, že v tomto případě se jedná o hodnocení renomovaných samizdatových edic, jejichž svazky byly skutečně pečlivě připravovány a vypravovány, zejména Edice Expedice, Kde domov můj, Kvart a Rukopisy VBF.

3.2 TEXTOVÁ KVALITA SAMIZDATU

V oficiálních státních nakladatelstvích „než se text literárního díla dostane ke čtenáři, projde složitou cestou. [...] na výsledné podobě textu se vedle autora podílí řada dalších osob – redaktor, korektoři, sazeči, popřípadě cenzor.“²² V samizdatu je tento proces podstatně

¹⁹ Tamtéž, str. 24.

²⁰ Článek byl otištěn v Kritickém sborníku v únoru roku 1983.

²¹ Fidelius, Petr: Zapomenutý otazník nad „ineditní“ literaturou, in *Kritický sborník 1981–1989*, ed. K. Palek, Praha: Triáda, 2009, str. 11–13.

²² *Editor a text: úvod do praktické textologie*, ed. R. Havel a kol., 2. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, str. 38–39.

zjednodušený a především proměnlivý od jedné edice k druhé, u opisů autorských a anonymních se redukuje na jediný akt opsání a o žádné textové péči a přípravě se vesměs mluvit nedá, proto nechám tyto případy stranou. Ztížené podmínky realizace samizdatových svazků z podstaty vedou k jejich zvýšené textové chybovosti. Červenka v druhé části svého článku zaměřuje svou pozornost na tento aspekt a sdělení, které dle jeho zkušeností knižní formát indikuje, tedy náznak definitivnosti, „je v naprosté většině samizdatových strojopisů drasticky rozrušováno nepřesnostmi, chybnostmi a tedy demonstrovanou neukončeností opisů“.²³ Na názoru, že na samizdatové tiskovině je vidět, že neprošla normálním procesem redigování, se shodne i s Františkem Kautmanem, který ve svém článku uvádí absenci definitivní fáze úpravy rukopisu jako vážný problém. Píše zde, že i „kdyby autor rukopis piloval jak chtěl, stále je to rukopis – tedy poměrně otevřený text, který tím, že umožňuje neustálé další úpravy a doplňky, přímo stimuluje jakousi nehotovost a nedefinitivnost[, také] tištěný text vypadá jinak než strojopis [a] některé vady rukopisu autor neuvidí, dokud text není vysázený“.²⁴

Ani jeden z autorů ovšem nerozlišuje, jakého charakteru tyto chyby mohou být a jak jsou závažné. Jednoduché překlipy snad nebrání opisům alespoň zajistit hmotnou existenci textu. Již závažnější chybou jsou různé vynechávky, případně bezděčné „doplňování“. Červenka zde uvádí příklad alexandrinu, kterému opisovači tu ubrali či přidali slabiku, jen tak málo stačí, aby se celá veršová výstavba rozpadla. Stejně tak může dojít v próze k narušení větné intonace, případně i k přehlédnutí celého odstavce apod. Nemluvě o tom, že při každém dalším opisu chyby narůstají „jako při hře na tichou poštu“.²⁵

Červenka ve svém článku dále navrhuje praktické schéma, jak se co nejvíce vyvarovat právě této chybovosti. Kromě zvýšené pozornosti a péče autorovy, příp. editorovy, při přípravě strojopisného rukopisu, vyžaduje pečlivou časovou a autorskou dokumentaci jednotlivých fází, příp. ediční poznámku, přípravu a archivaci textového pramene, jenž má být nadále jediným přijatelným pramenem pro další opisování, korektury opsaného textu provedené zvlášť editorem a autorem, pečlivé srovnání jejich oprav a kolace s původním pramenem, zanášení oprav do jednotlivých průklepů a přiložení jejich soupisu.²⁶

Dnes je již obtížné přesně rekonstruovat textovou práci jednotlivých samizdatových edic, ovšem alespoň u těch vyjmenovaných na konci předchozí kapitoly můžeme předpokládat co nejvěrnější přiblížení tomuto schématu u titulů, které byly v těchto edicích vydávány poprvé (tedy např. ne u prepisování titulů připravených v edicích jiných). Nadto se

²³ Červenka, Miroslav: Dvě poznámky k samizdatu, in *Kritický sborník 1981–1989*, ed. K. Palek, Praha: Triáda, 2009, str. 25.

²⁴ Kautman, František: Otazníky kolem ineditní literatury, tamtéž, str. 9.

²⁵ Červenka, Miroslav: Dvě poznámky k samizdatu, tamtéž, str. 26–27.

²⁶ Tamtéž, str. 26–28.

vysokou kvalitou textologické a editorské práce vyznačují zejména projekty sebraných spisů z edice Rukopisy VBF. Je také známo, že organizátoři některých edic si najímali na opisování svých textů profesionální písáčky, právě kvůli tomu, aby co nejvíce eliminovali chybovost opisů. Navíc redukce neautorských vstupů do díla může paradoxně vyznívat v jeho prospěch, neboť při přípravě textu „pronikají do něho i chyby, které spadají na vrub všech, kdož s textem pracují“;²⁷ logicky tedy lze dojít k závěru, že čím méně článků tohoto procesu, tím menší pravděpodobnost zanesení chyb.

Stejně tak nemůžeme opomenout jakousi „autorskou čistotu“ textu. Textologie studuje proměny textu díla, aby určila znění, „které, řečeno povšechně, vyjadřuje v největší míře autorův konečný tvůrčí záměr“.²⁸ Neautorské úpravy textu bývají v tomto případě hodnoceny převážně záporně. Navíc pokud neexistuje rukopisný pramen, je vždy obtížné určit a odlišit zásahy redaktora či cenzora (často v jedné osobě), jejich rozsah a účinek v textu. V případě samizdatových vydání (ovšem znovu je nutno připomenout, že pouze u renomovaných edic a pouze u prvních opisů, případně u samizdatu autorského) je možné výrazné zásahy redaktora hned na začátku vyloučit. Tato „přednost“ výrazně vystupuje do popředí u textů, které byly publikovány nejen v samizdatu, ale také veřejně v „oficiálním“ nakladatelství, jedním z nejznámějších příkladů je dílo Bohumila Hrabala. Oficiální vydání jeho textů byla zevrubně upravována a cenzurována a zároveň vycházela v samizdatové Pražské imaginaci (a nejen tam) v původní, autorské, nezměněné podobě. Celkově je tedy snad možné říci, že samizdatová vydání jsou ve své podstatě spolehlivější než vydání oficiální, neboť je jednodušší identifikovat a napravit jednotlivé textové překlepy opisovače, než odhalit a vyrovnat plošné obsahové zásahy redaktorské a cenzorské.

²⁷ *Editor a text: úvod do praktické textologie*, ed. R. Havel a kol., 2. vyd. Praha – Litomyšl: Paseka, 2006, str. 38–39.

²⁸ Tamtéž, str. 38.

4 SAMIZDAT PO ROCE 1989

V momentě, kdy vznikaly články, které jsem reflektovala v předešlé kapitole, žádný z jejich autorů ani nikdo jiný ze samizdatového okruhu nemohl tušit, že uvolnění cenzury přijde již za pár let. Obhajoba a reflexe pozice samizdatu v rámci celkové národní literární a kulturní situace byla dána tím, že nikdo nevěděl, jak dlouho bude část českého písemnictví vytlačena z veřejnosti. Po pádu komunistického režimu v roce 1989 a zrušení cenzury přišla chvíle, kdy bylo možné tzv. navrátit veřejnosti, co jí bylo v 70. a 80. letech z její národní literatury převážně skryto. Tento proces ovšem neprobíhal, a ani probíhat nemohl, jednoduše. V samizdatových edicích byly připraveny a vydány stovky děl, mnoho z nich v různých verzích, nebylo možné všechny najednou „vzít a vydat“. A tak v podstatě prošel samizdat novou reflexí a zhodnocením určeným tím, které tituly, kdy a v jaké podobě byly nově knižně vydány.

V další části své práce bych se tomuto tématu chtěla věnovat a analýzou titulů z jedné samizdatové edice nalézt vzorce a principy, podle kterých byly po revoluci vydávány, redigovány a uspořádávány. Ke zhodnocení jsem si vybrala Edici Expedice, protože má pečlivě a spolehlivě zpracovanou bibliografii, množství titulů, které v ní vyšly, není tak velké, aby nebylo přehledné, a obsahuje víceméně vyvážený poměr děl beletristických i odborných, autorských i editorských a původních i překladových.

4.1 EDICE EXPEDICE

Edici Expedice (dále jen EE) založili v roce 1975 Václav Havel a Daňa Horáková, dále se na jejím chodu podíleli Ivan M. Havel, Olga Havlová, Dagmar Lantayová, redakční radu kromě bratrů Havlových tvořili Josef Danisz, Gabriel Gössel, Jan Lopatka, Martin Palouš, Zdeněk Urbánek, Tomáš Vrba. Řízení edice se vyznačovalo profesionálním přístupem.²⁹ Do roku 1989, s přestávkou v letech 1981–1983 kvůli zásahu StB, která děl „černou“ a „světlou“ řadu, bylo v EE z plánovaných 279 realizováno 232 titulů. EE přejímala tituly i z jiných řad, především z Vaculíkovy Edice Petlice a Vladislavova Kvartu. Rozděleno podle žánrů v EE vyšlo 51 básnických sbírek, 41 románů a novel, 11 povídek a povídkových souborů, 10 memoárů, 2 deníkové prózy, 17 dramát a 2 filmové scénáře, 7 souborů dopisů, 24

²⁹ Edice expedice. *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. 13.7.2014 [cit. 2014-07-13]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1879&hl=edice+expedice+>.

esejistických textů, 37 studií z různých oborů, 12 rozhovorů, 1 monografie, 2 čítanky a 15 sborníků různých žánrů k různým příležitostem. Z celkového počtu realizovaných titulů se ve 25 případech jedná o překlady. Žánrové rozdělení se zdá být případným faktorem pro analýzu polistopadových vydání.

Vedle aspektu žánrového, resp. obsahového, je dalším důležitým hlediskem osoba autora. Tištěné vydání či nevydání díla po roce 1989 záleží jistě na „známosti“ autora a na jeho autoritě v daném oboru. U většiny samizdatových děl šlo v momentě jejich knižního vydání o autory žijící, a je proto možné zhodnotit jejich zpětný přístup k vlastnímu dílu, do jaké míry zasahovali do svých dříve vydaných textů, zda je krátili, rozšiřovali, či jinak upravovali a přepracovávali.

4.2 CO VYDÁNO NEBYLO

Nejdřív se podívejme na texty z EE, které po roce 1989 vydány nebyly. Samizdatové edice bývají charakterizovány výběrem textů, které se jejich organizátoři rozhodli publikovat. Podle stejného principu je možné posuzovat celkově samizdatovou produkci podle toho, jaké tituly se „svobodní“ nakladatelé rozhodli vydat. V následující kapitole se tak budu věnovat titulům, kterým se nakladatelského zájmu nedostalo, a pokusím se typizovat důvody, které k tomu možná vedly.

Z celkem 232 realizovaných titulů nebylo v žádné podobě – podle toho, co se mi podařilo dohledat – knižně vydáno téměř 60, což je přibližně čtvrtina. Výraznou množinu tvoří v tomto případě sborníky a výběry, z nichž v podstatě jediný, který vydán byl, je *Faustování s Havlem: Sborník věnovaný Václavu Havlovi k padesátinám*³⁰ editovaný Radimem Paloušem, a to až v roce 2010 péčí Knihovny Václava Havla, která se specializuje na vydávání Havlova díla a děl s ním souvisejících. Nevydány oproti tomu zůstaly sborníky uspořádané na počest jiným osobnostem,³¹ sborníky, které měly v souhrnu představit určité výseče samizdatové tvorby,³² sborníky filosofických studií,³³ sborníky s politickým

³⁰ V bibliografii EE pod číslem 232. Nadále budou tituly z bibliografie EE citovány ve formě: *Faustování s Havlem: Sborník věnovaný Václavu Havlovi k padesátinám*, 1986, EE: 232.

³¹ *Laudatio R. P.: Radimu Paloušovi k šedesátinám*, 1984, EE: 196;

Polis a religio: gratulační septet k sedmdesátinám Josefa Zvěřiny sestavili R. Palouš a H. Webrová, 1984, EE: 179;

Lopotka, Jan (ed.): *Jaroslav Seifert 1986*, 1986, EE: 208.

³² *Československé fejetony: (výběr z ročníků 1975–1976 a 1976–1977)*, 1979, EE: 49;

Gruša, Jiří – Uhde, Milan – Vaculík, Ludvík (eds.): *Hodina naděje: Almanach české literatury 1968–1978*, 1980, EE: 138;

obsahem³⁴ a překladové sborníky beletristických i teoretických textů.³⁵ Fakt nevydání souvisí zřejmě s tím, že sborníky bývají koncipovány k určitým aktuálním účelům nebo k jednotlivým příležitostem a i výběr textů v nich obsažených, bývá dán aktuálními možnostmi, tedy záleží na tom, jaké texty jsou v danou chvíli dostupné. Mimo dobový kontext sborníky ztrácejí souvislost s impulsy, které vedly k jejich vzniku, a již neplní své poslání, ať již informativní, manifestační či „tmelící“. V době bez útisku a cenzury fungují spíše jako historický dokument, o který mohou projevit zájem literární historici, méně již čtenářská veřejnost (pokud se ovšem nejedná o tak významnou osobnost, jako je výše zmíněný Václav Havel), a proto je není třeba nově knižně vydávat. Poprvé se zde projevuje tendence knižně vydávat spíše ucelenější soubory díla jednotlivých autorů než představovat jednotlivé příspěvky malých rozsahů, jak ještě uvidíme dále.

Ve skupině beletristických děl vychází poměr vydaných a nevydaných titulů jasně ve prospěch těch prvních. Z 50 básnických sbírek po revoluci nebylo publikováno pouze 5, tzn. desetina. V jednom případě se jedná o překlad vybraných básní Jima Morrisona,³⁶ jehož texty sice vyšly v roce 1996, ovšem v jiném uspořádání, pod jiným názvem a v jiném překladu.³⁷ Další 4 básnické tituly, které prozatím zůstaly pouze v samizdatové podobě, jsou dílem 4 českých básníků, jejichž dílo nebylo publikováno v žádné jiné podobě a kteří nejsou nijak zaznamenáni v celku národní literatury ani jako hesla ve Slovníku české literatury po roce 1945 – Vladimír Brom, Heřman Chromý, Alois Volek a Miroslav Ptáček. O důvodech, kvůli kterým se jim zatím nedostalo pozornosti, nechci na tomto místě spekulovat. Pokud se nejedná o nějakou formu recese či pseudonymy, je přinejmenším jasné, že editoři a nakladatelé přehlédli díla pozoruhodná minimálně rozsahem (2 sbírky mají kolem 150 stran, 1 z nich přes 200, jedná se totiž o souborné vydání) a péčí, která jim byla v Expedici věnována, mj. Ptáčkovy básně jsou opatřeny doslovem Václava Havla a Jana Lopatky, Volkovy zase ediční poznámkou.

Havel, Václav (ed.): *Pohledy 1. (Literární sborník českých autorů, díla z roku 1976)*, 1980, EE: 47;
Magor (Jirous, Ivan M.) – Dr. Zawrach (Němec, Martin) (eds.): *Sborníky undergroundu 1975 (Obs. Sb. Egonu Bondymu k 45. narozeninám: Invalidní sourozenci – Děti dvou sluncí – Ing. Petru Lamplovi k 45. narozeninám)*, 1981, EE: 51;

Stankovič, Andrej (ed.): *Už na to seru, protože má za pár: (Výběr z prvních básnických knížek autorů narozených v 50. a 60. letech)*, 1985, EE: 203.

³³ Palouš, Radim (ed.): *Smysl smyslu: Sborník studií*, 1984, EE: 194;

Havel, Václav (ed.): *Hostina: (filosofický sborník)*, 1985, EE: 209.

³⁴ *Čítanka: výbor z projevů, článků a úvah Františka Palackého a Karla Havlíčka*, 1978, EE: 36;

Lopatka, Jan – Československý helsinský výbor (eds.): *Palachův týden: Dvě situační zprávy o Československu a lidských právech 20 let po okupaci*, 1989, EE: 274.

³⁵ *Francouzská renesanční poesie: Pierre de Ronsard a další v překladu Jana Vladislava*, 1980, EE: 100;
Filmologie dnes (Gene Youngblood, Peter Wollen, J. Dudley Andrew, Fred Worden), přel. T. Liška, 1981, EE: 128.

³⁶ Morrison, Jim: *Páni a Nová stvoření: Básně* (přel. T. Liška), 1983, EE: 159.

³⁷ Morrison, Jim: *Divočina: Ztracené texty J. M.*, přel. I. Ryčovský. Olomouc: Votobia, 1996. 444 s.

Z oblasti prózy ze všech 52 položek nebylo vydáno 10. Jen u dvou jde ale o podobný případ jako u básnických textů, ve kterých se jednalo a autory doposud širší veřejnosti neznámé, a to u Jiřího Plačka a Jana Dobrovského. U ostatních jde zčásti o osobnosti veřejně známé, ale z jiných sfér činnosti, většinou politické (signatáři Charty 77 Václav Benda, Miloslava Holubová, Jarmila Taussigová-Potůčková), jimž jedna či dvě jiné knihy v 90. letech vyšly,³⁸ či jejichž dílo je známé spíše v zahraničí (Daňa Horáková), a někde „mezi“ stojí Karel Trinkewitz profilující se spíše jako výtvarník a publikující bilingvně, ovšem až po roce 2000. Nebo jde naopak o díla známých autorů, ovšem okrajová (Radim Palouš).³⁹ Mezi nevydanými prozaickými samizdaty najdeme i překlad povídky rumunsko-amerického filosofa, historika a religionisty Mircey Eliadeho, jehož dílo bylo sice publikováno, ovšem v jiném překladu, což je také jedna z výrazných tendencí knižního porevolučního vydávání samizdatů. Z celkového počtu 25 překladových titulů jich nebylo vydáno 12, i když díla překládaných autorů se po roce 1989 objevují, ovšem z dílny jiných překladatelů a většinou také v jiném výběru.

U děl mimo oblast krásné literatury, tedy většinou filosofických či politologických esejů a studií, je poměr nevydaných titulů vůči vydaným čtvrtinový. Převážně do této množiny spadají práce významných českých myslitelů, pod jejichž jménem od roku 1989 vyšlo již několik jiných publikací – Rudolf Battěk, Zdeněk Neubauer, Martin Palouš, Václav Černý, Jaroslav Jírů, Erazim Kohák, Josef Kroutvor, František Šamalík. Je možné, že autoři své texty přepracovali či zakomponovali jako části do nových knih, případně se na tyto jejich tituly zatím jednoduše „nedostalo“, o motivacích a důvodech, proč nebyly doposud vydány, by se dalo opět pouze spekulovat. Objevuje se zde ovšem autor, jehož dílo je od 90. let přehlíženo zcela – Julius Tomin, a to ačkoliv byl signatářem Charty 77, významnou osobou českého samizdatu a disentu a jako jedno z hesel je jeho jméno uváděno ve Slovníku zakázaných českých spisovatelů (Toronto, 1982). Druhou část nevydaných esejů a studií tvoří opět překlady (kromě díla Ladislava Klímy), spojené většinou s výběry (souvisí to se zmiňovanou tendencí vydávat novější překlady a novější výběry či raději soudržnější autorské celky). Ani jeden z překládaných autorů ovšem nebyl porevolučními vydavateli opominut, což svědčí

³⁸ Holubová, Miloslava: *Víc než jeden život*, 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1994. 107 s.

Holubová, Miloslava: *Necestou cestou*, ed. M. R. Křížková, 1. vyd. Praha: Torst, 1998. 469 s.

Janovská, Jarmila: *Král Bumbác a Návětráctí*, 1. vyd. Boskovice: Albert, 1998. 190 s.

Benda, Václav – Bendová Kamila: *Dopisy přes mřížce*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 294 s.

Benda, Václav: *Noční kádrový dotazník a jiné boje: texty z let 1977–1989*, ed. P. Benda, 1. vyd. Praha: Agite/Fra, 2009. 375 s.

³⁹ Palouš, Radim: *Dvě vánoční pohádky: S náčrtky možných interpretačních východisek – pouze pro zájemce*, 1983, EE: 173.

o tom, že již v samizdatu byla vybírána důležitá díla, která měla pro aktuální myšlení značný význam a jejichž dopad ve společnosti stále rezonuje.

Z divadelních her nebyl publikován text Zdeny Tominové,⁴⁰ stejně jako nevyšly ani její deníkové záznamy⁴¹ a její dílo je v současném českém literárním prostředí přehlíženo stejně jako dílo jejího manžela. Jediným dalším dramatem, které bylo zahrnuto do EE a posléze tiskem nevyšlo, je překlad hry Sławomira Mrożka,⁴² jehož hry a prózy ale vycházely již v 60. letech a pak paralelně v jiných překladech i v letech 70. a 80.

Dále se porevolučního vydání v Čechách nedostalo spíše periferním žánrům, osobním dokumentům. Mezi ně patří dopisy Osipa Mandelštama⁴³ a Harolda Skillinga.⁴⁴ Knižní podoby se nedočkaly ani memoáry Salvadora Dalího.⁴⁵ Všechny tyto tituly pojí jedna vlastnost: nevznikly v době, kdy Expedice fungovala, ale v první polovině 20. století. Důvod, proč nebyly zmíněné tituly po roce 1989 vydány, bychom snad mohli najít v tom, že nakladatelská i čtenářská poptávka byla příliš slabá.

Jako poslední knižně nevydaný zbývá mezi dalšími „kontemplativní rozhovor“ *O divadle*.⁴⁶ Jde o typ platónského dialogu, ve kterém dochází ke vzájemné konfrontaci názorů obou promlouvajících. Stejně jako v dialogu *O divadle* promlouvají postavy pod pseudonymy, pod falešnými jmény vyšlo v EE i “politicko-publicistické zamyšlení“ *Po sedmi letech: odpovědi a tázání*,⁴⁷ které bilancovalo první léta normalizace. Zdá se, že oba tyto tituly měly především aktuální význam a obracely se možná k osobně spřízněnému publiku, proto stojí stranou polistopadového nakladatelského zájmu. Třetí a poslední nevydanou položkou zůstává překlad *Přehledu židovské literatury*,⁴⁸ který je jediným zástupcem pedagogické literatury, jedinou učebnicí publikovanou v rámci EE, kterou nejspíš nahradily novější a zevrubnější práce.

⁴⁰ Tominová, Zdena: *Divadelní kus?*, 1980, EE: 97.

⁴¹ Tominová, Zdena: *Totální nasazení*, 1977, EE: 29.

⁴² Mrožek, Sławomir: *Alfa* (přel. Ladislav Dobrovský), 1986, EE: 235.

⁴³ Mandelštam, Osip E.: *Dopisy z let 1935–1938* (přel. a poznámkou opatřil Josef Danisz), 1983, EE: 174.

⁴⁴ Skilling, Harold Gordon: *Listy z Prahy 1937–1940*, 1985, EE: 187.

⁴⁵ Dalí, Salvador: *Dobytí iracionálna* (přel. O. Mizera, V. Effenberger, L. Vaňková, A. Kroupa, G. Pospíšilová), 1979, EE: 90.

⁴⁶ *O divadle: Osoby Helenka* (H. Webrová), *Sidonius* (Z. Neubauer), 1986, EE: 227.

⁴⁷ Kopecký, J. – Hodan, L. (pseudonymy): *Po sedmi letech: odpovědi a tázání*, 1978, EE: 25.

⁴⁸ Stemberger, Günter: *Přehled židovské literatury* (přel. Alena Bláhová), 1987, EE: 226.

5 PROMĚNY SAMIZDATOVÝCH DĚL VYDANÝCH PO ROCE 1989

Pokud z 232 titulů realizovaných v EE nebylo po roce 1989 vydáno 60, zbývá nám nově knižně vydaných přes 170 titulů. Z tohoto množství necelá polovina byla vydána ve shodném textovém znění a knižním uspořádání a přes dvě třetiny beletristických titulů bylo vydáno opakovaně, většinou v odlišných verzích či souborech. Všechny tyto knižní a textové proměny se pokusím zaznamenat a systemizovat. Není v kapacitě této práce kolacionovat samizdatové publikace s porevolučními, informace o způsobu práce s textem získávám z edičních, vydavatelských a autorských poznámek či komentářů obsažených v samotných tiscích, a proto je i tento doprovodný aparát jedním z hlavních jevů, které u vybraných knih zkoumám. Jde mi o celkovou informaci a dojem, který získá běžný čtenář, když některou z nich prostě „dostane do ruky“.

Zvolené tituly rozdělím do oblastí podle žánrů a jako samostatnou kategorii pak vyčleňuji překlady, u nichž je situace komplikovanější, protože kromě osoby autora je nutné brát v potaz i překladatele a kromě textu díla je ve hře i jeho předloha.

5.1 POEZIE

Po odečtení básnických sbírek nevydaných a překládaných zůstává 34 básnických titulů EE od 23 básníků, jejichž obsah byl v nějaké knižní podobě představen veřejnosti po roce 1989. Na první pohled lze odlišit tři různé způsoby uspořádání jednotlivých knih: 1) samostatná básnická sbírka vyšla opět samostatně, nebo ve stejném souboru jako v EE, 2) samostatná básnická sbírka vyšla jako oddíl v souboru s dalšími, nebo naopak sbírka, která byla v EE publikována jako součást většího celku, vyšla knižně samostatně, 3) výběr básní určitého autora nebyl vydán ve stejném rozsahu, ale všechny básně, které obsahoval, vyšly v jinak uspořádaných svazcích.

Značné množství děl, která byla zpracována prvním způsobem, se po čase objevila v dalším vydání jako část rozsáhlejšího souboru (druhý způsob), zpravidla kriticky zpracovaného. U desíti sbírek lze rozeznat jakousi první vlnu vydávání z první poloviny 90. let, prováděnou víceméně nedbalým způsobem, bez ohledu na samizdatová vydání a zpracování. Knihy z období 1990–1995 od různých nakladatelství postrádají jakoukoliv ediční poznámku či jen komentář o autorovi a jeho předchozím díle, příležitostně se jen

v podtitulu objeví vročení sbírky. V tiráži knih je tištěné vydání uvedeno jako první a vyvolává tak dojem, že jde o zcela nové dílo. Až případné další vydání, většinou souborné, uvádí celou historii textu a je opatřeno odpovídající ediční poznámkou, ze které se čtenář může teprve dozvědět o úpravách, které byly provedeny už v předchozím vydání z 90. let (ne všem se ale takového servisu dostalo).⁴⁹ Jako příklad uveďme dvě sbírky Jiřiny Haukové *Motýl a smrt*⁵⁰ a *Světlo v září*,⁵¹ ke kterým teprve až ediční poznámka ze souboru *Básně* uvádí: „Tiskem ji [sb. *Motýl a smrt*] pak s podtitulem 1970–1975 na titulním listu vydalo v roce 1990 pražské nakladatelství Československý spisovatel [...] jako ‚vydání první‘ bez údajů o předchozích samizdatových edicích. Od nich se tištěná verze lišila substitucí jedné básně a eliminací dalších osmnácti, z nichž třináct bylo později zařazeno do sbírky *Mozaika z vedřin* (1997).“⁵² „Autorka vydala poté *Světlo v září* tiskem v roce 1995 společně s Výtvarnou společností Kruh, edicí KDM a pražským Nakladatelstvím a vydavatelstvím H&H [...] a bez údajů o samizdatových vydáních [...]. Oproti samizdatovým edicím však tištěné vydání – bez komentáře – eliminovalo dalších osmnáct básní.“⁵³

Podobně tomu bylo třeba i u sbírky Petra Kabeše *Pěší věc*,⁵⁴ o jejíchž textových změnách oproti původnímu exilovému vydání, bylo možné se dozvědět až ze stručné ediční poznámky v autorském výboru *Pěší věc a jiné předpokoje*,⁵⁵ a dokonce ani zde nejsou samizdatové publikace zmíněny. V obou případech byly sice úpravy v prvních knižních vydáních provedeny a schváleny autorem, resp. autorkou, ale přístup redaktorů, kteří nepovažovali na důležité o změnách ve sbírkách informovat alespoň minimální poznámkou, vypovídá o tom, jak byl samizdatový způsob šíření textu na začátku 90. let přehlížen, nebyl brán jako regulérní vydání. Za „skutečné“ knihy hodné zaznamenání byly v edičních poznámkách, vydavatelských komentářích, tirážích nebo ve slovnících považovány jen ty exilové, vydané tiskem. Tuto tendenci zdůraznil Slovník českých spisovatelů od roku 1945, ve kterém v bibliografiích jednotlivých autorů samizdaty chybí.

Postupně se polistopadová vydavatelská praxe měnila a objevila se nová vlna pečlivěji zpracovávaných textů. Většinou se jednalo o souborné vydání, jehož cílem bylo takřkajíc

⁴⁹ Zde se jedná o sbírky, které byly doposud vydány jen jednou, nejspíše kvůli svému specifickému charakteru:

Hauptbahnhof, Eberhardt (Jamek, Václav): *Kniha básňů převeršovná, již vlastnodušně protrpěl a v řeč svázal Eberhardt Hauptbahnhof, básník český*, 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995. 115 s.

Stankovič, Andrej: *Variace, kecy(i)bely, elegie, nikdycynky*, 1. vyd. Brno: Host, 1993. 107 s.

⁵⁰ Hauková, Jiřina: *Motýl a smrt: (1970–1975)*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 75 s.

⁵¹ Hauková, Jiřina: *Světlo v září: 1978–1984*. [Kostelec nad Černými lesy][Jinočany]: H&H – KDM – Kruh, 1995. 97 s.

⁵² Hauková, Jiřina: *Básně*, ed. M. Špirit, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 2000, str. 986–987.

⁵³ Hauková, Jiřina: *Básně*, ed. M. Špirit, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 2000, str. 993.

⁵⁴ Kabeš, Petr: *Pěší věc: (1979–1985)*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. 59 s.

⁵⁵ Kabeš, Petr: *Pěší věc a jiné předpokoje: (1979–1998)*, 1. vyd. tohoto souboru. Brno: Atlantis, 1998. 108 s.

uvést vše na pravou míru. Vedle již známých textů se v nich často objevovaly i básně vydané vůbec poprvé, které zůstávaly do té doby v rukopisech. Celá historie textu je v těchto vydáních zaznamenána v podrobnějších edičních poznámkách, zároveň jsou zde revidovány i původní samizdatová vydání, porovnávány mezi sebou i s rukopisy, pokud jsou k dispozici, a zbavovány případných chyb. Z děl, která byla vydána nejdříve v první polovině 90. let samostatně, se jedná například o básně Bohuslava Reynka,⁵⁶ Jana Skácela,⁵⁷ Zbyňka Hejdy,⁵⁸ Jana Vladislava,⁵⁹ Jiřiny Haukové,⁶⁰ Jiřího Černohlávka.⁶¹ Vycházely ovšem i kriticky zpracované soubory autorů, jejichž dílo bylo v této podobě publikováno knižně poprvé, například Věry Jirousové⁶² a Emila Juliše.⁶³

Přístup k samizdatovým zněním se ale liší. U většiny jmenovaných vydání jejich autoři stále žili, na publikovaných textech se projevila jejich aktuální redakce, stejně jako vůle editora a vlastnosti konkrétního zpracovávaného materiálu, například mnohost variant a opisů. U Jiřího Černohlávka najdeme téměř totožné znění s EE (i s doslovem a životopisem autora), jen s přihlédnutím k opravám chyb, které si již do samizdatového opisu sám autor poznamenal. Zbyněk Hejda se naopak pro knižní vydání vrací k původní verzi své sbírky *Blízkosti smrti* z let 1978 (KDM) a 1979 (soubor *Básně*, Edice Petlice) – vydání v EE (1980, stejně již v Edici Popelnice 1979) bylo rozšířeno o dodatky ze sbírky *Lady Felthamová* a v neautorizovaném exilovém vydání některé básně chyběly. V básnickém souboru Emila Juliše je otištěna také původní verze jeho trojsbírky *Jablko nevrátím květu*, v tomto případě to ale znamená ve znění z roku 1981 (Edice Petlice) a 1984 (EE), oproti pozdější kompozici jeho díla, ve které básně z této trojsbírky přesunul do dalších sbírek. Odlišný postoj zvolila Jiřina Hauková, která si přála zachovat redukovanou a upravovanou podobu svých samizdatových sbírek z vydání z počátku 90. let. V případě Jana Vladislava zase vznikly přidáním doposud chybějících básní úplně nové celky.

Stejně pečlivě zpracovány byly i básně Zdeňka Rotrekla,⁶⁴ Jiřího Kuběny⁶⁵ a Karla Šiktance⁶⁶ v rámci sebraných spisů. Jednotlivé projekty se liší obsáhlostí doprovodného aparátu, minimální rozsah ediční poznámky ve spisech Šiktancových naznačuje, že jde

⁵⁶ Reynek, Bohuslav: *Básnické spisy*, ed. M. Chlěbcová. Zlín: Archa, 1995. 733 s.

⁵⁷ Skácel, Jan: *Básně I–II*, ed. J. Opelík, 1. vyd. Brno: Blok, 1995–1996.

⁵⁸ Hejda, Zbyněk: *Básně*, ed. V. Färber, A. Petruželka, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 1996. 363 s.

⁵⁹ Vladislav, Jan: *Fragmentsy a jiné básně: kniha poezie*, 1. vyd. Praha: Torst, 1998. 272 s.

⁶⁰ Hauková, Jiřina: *Básně*, ed. M. Špirit, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 2000. 1086 s.

⁶¹ Černohlávek, Jiří: *Básně*, ed. O. Stehlíková, 1. vyd. Praha: Torst, 2010. 376 s.

⁶² Jirousová, Věra: *Co je tu, co tu není: básně z let 1964–1994*, 1. vyd. Praha: Torst, 1995. 158 s.

⁶³ Juliš, Emil: *Nevyhnutelnosti*, ed. J. Šulc, 1. vyd. Praha: Torst, 1996. 310 s.

⁶⁴ Rotrekl, Zdeněk: *Nezděné město*, ed. J. Uhdeová, 1. vyd. tohoto souboru. Brno: Atlantis, 2001. 750 s.

⁶⁵ Kuběna, Jiří: *Blíženci v krvi*, 1. vyd. Brno: Vetus Via, 2004. 336 s.

⁶⁶ Šiktanc, Karel: *Český orloj – Tanec smrti*, ed. J. Brabec, 1. vyd. Praha: Karolinum – Progetto, 2000. 165 s.

o čtenářské vydání, naopak velice podrobná autorská poznámka Zdeňka Rotrekla je v některých pasážích až nesrozumitelná.

Rotrekl navíc patří vedle Petra Kabeše a Ivana Wernische mezi autory, kteří neustále na svém díle pracují a mění ho. U Ivana Wernische vyústil tento přístup v situaci, kdy máme v porevolučním vydání k dispozici sbírku *Zasuté zahrady* z EE jako věrný otisk samizdatového znění v *Blbecké poezii*,⁶⁷ i jako celek autorsky upravený do nového tvaru v *Příběhu dešťové kapky*.⁶⁸

Vůle autora hraje při svobodném knižním vydávání samizdatových titulů zásadní roli. Obecně lze říci, že autoři berou jednotlivá samizdatová vydání jako různé fáze svého básnického vývoje a podle toho, kterou z těchto fází chtějí prezentovat, se rozhodnou pro vydání toho kterého znění, které určí i jako konečné.

Odlišná může být situace u autorů, kteří již svou autorskou vůli projevit nemohou. *Dílo Jana Zahradníčka* vyšlo hned na počátku 90. let, především díky tomu, že bylo pečlivě připraveno již v samizdatu v rámci edice Rukopisy VBF. Ve druhém svazku *Díla* se prokazuje péče, která byla věnována některým samizdatovým publikacím – exilové knižní vydání sbírky z EE *Dům strach*⁶⁹ je v ediční poznámce uvedeno jako nespolehlivé, vzniklé chybným čtením rukopisu, a autoři *Díla* znění sbírky čerpají právě ze samizdatového vydání z roku 1984, bohužel již neuvádějí z jaké dílny.⁷⁰

Komplikovanější je situace u sbírek-výborů Ivana Blatného *Stará bydliště* a *Pomocná škola Bixley*, jejichž knižní i strojopisná podoba byla realizována bez účasti autora. Původně vyšly sbírky v EE společně, ovšem po roce 1989 byly vydány samostatně. *Bydliště* byla oproti samizdatovému znění doplněna o 2 básně přepsané z magnetofonového záznamu,⁷¹ *Bixley* byla nejdříve vydána v podobě připravené autorem, v které vyšla také v roce 1979 v samizdatu,⁷² ve své „pražské verzi“. Později vznikla úplnější edice,⁷³ která byla doplněna i o básně z torontského výboru stejného názvu z roku 1987 a další dosud nepublikované texty z Blatného pozůstalosti.

⁶⁷ Wernisch, Ivan: *Blbecká poezie*, ed. J. Šulc, M. Vojtková, 1. vyd. v tomto souboru. Brno: Petrov, 2002. 790 s.

⁶⁸ Wernisch, Ivan: *Příběh dešťové kapky: 1. (1958–1985)*, 1. vyd. v tomto uspoř. Praha: Gema Art, 2010. 343 s.

⁶⁹ Zahradníček, Jan: *Dům strach*, 1984, EE: 178.

⁷⁰ Zahradníček, Jan: *Dílo II*, ed. M Trávníček a R. Zejda, 1. vyd. souboru. Praha: Československý spisovatel, 1992, str. 463.

⁷¹ Blatný, Ivan: *Stará bydliště*, ed. M. Pluháček, 2. vyd. Brno: Petrov, 1992, str. 101.

⁷² Blatný, Ivan: *Pomocná škola Bixley*, ed. Z. Hejda, V. Färber a A. Petruželka. Praha: Torst, 1994. 173 s.

⁷³ Blatný, Ivan: *Pomocná škola Bixley: 1979, 1987, 2011*, ed. A. Petruželka, 1. vyd. tohoto souboru. Praha: Triáda, 2011. 405 s.

Problematická je autorizace *Prométheových jater* Jiřího Koláře, která vyšla v roce 1990⁷⁴ dle cenzurované verze připravené k vydání v roce 1969 (která nakonec vydána nebyla), v té podobě vycházela pak sbírka v samizdatu a v exilu. V roce 2000, v rámci autorových spisů,⁷⁵ pak byla zveřejněna jejich necenzurovaná podoba z 50. let.⁷⁶

Kapitolu samu o sobě tvoří dílo Jaroslava Seiferta. Sbíрка *Morový sloup* prošla postupně v samizdatových opisech zásadní proměnou od doby, kdy sešlo z jejího vydání v Československém spisovatelství v roce 1971, až do roku definitivní úpravy 1979 a knižního vydání v roce 1981. Pro kritické vydání Seifertova díla⁷⁷ zvolili editoři právě knižní verzi 1981 jako poslední přehlédnutou autorem. Samizdatové verze jsou ale podrobně zaznamenány v různočtení u každé jednotlivé básně. A stejně jako byla sbírka populární v období svépomocného nakládání, je po roce 1990 společně se sebranými spisy, dvěma edicemi z 80. let a dvěma v nakladatelství Maťa z let 1998 a 2013 ze seznamu EE nejčastěji knižně vydávaným básnickým titulem.

V rámci EE byla vydána i část básnického díla Egona Bondyho *Poezie 1950–1955*.⁷⁸ Po revoluci vyšly sbírky zde obsažené společně s dalšími ve třech prvních svazcích Bondyho *Básnického díla*⁷⁹ v 90. letech, které bylo připravováno již v samizdatu v edici Pražská Imaginace, jež se po roce 1989 transformovala ve stejnojmenné nakladatelství.

Kromě samizdatů již zrevidovaných a nově vydaných, u kterých můžeme jejich textovou kvalitu posoudit, stále zůstávají básnická díla, která byla sice ve fragmentech tiskem publikována, např. v různých antologiích, jednotlivých sbírkách, ale souborného kritického vydání se jim zatím nedostalo. Z produkce EE jmenujme Alberta Kaufmanna, Jaromíra Hořce, Jáchyma Topola a Andreje Stankoviče. Jejich samizdatové sbírky vyšly většinou jen jednou, průměrně do deseti let po revoluci, bez jakéhokoliv doprovodného komentáře, a to ani ne všechny.

⁷⁴ Kolář, Jiří: *Prométheova játra*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 217 s.

⁷⁵ Kolář, Jiří: *Prométheova játra: (1950)*, ed. V. Karfík, 1. necenzur. vyd. (3., dopl.). Praha – Litomyšl: Paseka, 2000. 210 s.

⁷⁶ Jak ukázal nedávný nález strojopisu z roku 1952 zabaveného StB a k němu se vážící studie (in *Česká literatura* 61, 2013, č. 4), ani tato podoba není zcela původní.

⁷⁷ Seifert, Jaroslav: *Morový sloup – Deštník z Piccadilly – Býti básníkem – Dodatky*, ed. M. Jirásková, v tomto souboru 1. vyd. Praha: Akropolis, 2003. 399 s.

⁷⁸ Bondy, Egon: *Poezie 1950–1955*, 1977, EE: 20.

⁷⁹ Bondy, Egon: *Epické básně z padesátých let*, ed. M. Machovec, 2., opr. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1991. 110 s.

Bondy, Egon: *Básnické sbírky z let 1950–1953*, ed. M. Machovec, 2., opr. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1992. 174 s.

Bondy, Egon: *Básnické sbírky z let 1954–1963*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1990. 177 s.

5.2 PRÓZA

Prozaická tvorba byla ve strojopisech z EE zastoupena nejvíce a v polistopadové době jí bylo také nejvíce vydáno, celkem 35 titulů původních českých románů, novel a povídek (10 vzpomínkových knih, které ale budou v této práci pojednány v samostatné kapitole), přibližně polovina z nich byla vydána opakovaně. Kromě tří⁸⁰ vyšla tiskem poprvé všechna díla během 90. let a – možná překvapivě – jen zlomek z nich je poznamenán stejným nedostatkem, jako básnická díla zmiňovaná výše, která vycházela v 90. letech bez jakéhokoliv komentáře či poznámky jako vydání první. V takové podobě vyšly pouze 4 romány či novely⁸¹ a 2 povídkové soubory,⁸² i když i v těchto tiscích je většinou možné alespoň dohledat vročení textů.

Zhruba 20 prozaických prací bylo vydáno v 90. letech také bez řádné ediční poznámky, ale je v nich alespoň minimálně naznačena spojitost díla nebo spíše autora se samizdatem. Většinou se jedná o stručnou zmínku v bio- a bibliografii autora na některé ze záložek nebo na zadní obálce, že svá díla publikoval v samizdatu, příp. je jmenována konkrétně Edice Expedice, ačkoliv detailnější informace, např. čísla svazků, uvedena nejsou. V některých z těchto knih je otištěna krátká redakční nebo ediční poznámka, která zpravidla cituje exilová knižní vydání jako zdroje textu a vydání samizdatová „odbývá“ obecnou frází. Prokazuje se zde ale snaha nakladatelů informovat čtenáře o tom, že nedrží v ruce nové dílo, a připomenout jeho původní kontext.

Příležitostně jsou do publikací zařazovány dobové paratexty s příslušnou datací a uvedením zdroje, např. v próze *Album*⁸³ Ivana Matouška je otištěn doslov Jana Lopatky z vydání v EE z roku 1987, Grušovu prózu *Mimner*⁸⁴ doprovází místo doslovu „vyjádření k druhému svědeckému výsledku ve věci tiskové nedbalosti se znaky narušení mravnosti“, týkající se autorova obvinění Státní bezpečností z roku 1969 kvůli několika kapitolám této prózy zveřejněným v Sešitech pro literaturu a diskusi, a první vydání románu *Medorek*⁸⁵

⁸⁰ Binar, Ivan: *Rekonstrukce*, 1978, EE: 35

Bondy, Egon: *Dvě novely (Máša, Běta)*, 1980, EE: 96

Šavrda, Jaromír: *Přechodné adresy I (Vězeň čís. 1260)/ II (Ostrov v souostroví)*, 1987, EE: 236

⁸¹ Bondy, Egon: *Invalidní sourozenci*. Bratislava: Archa, 1991. 150 s.

Klánský, Mojmír: *Vyhnanství*, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 171 s.

Boučková, Tereza: *Indiánský běh*, 1. vyd. Bratislava: Fragment, 1991. 127 s.

Bondy, Egon: *Leden na vsi – Dopis Ladislavu Radoňskému o Marxovi a ateismu: leden 1977*, 1. vyd. Praha: Torst, 1995. 101 s.

⁸² Třešňák, Vlastimil: *To nejdůležitější o panu Moritzovi*, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Lidové noviny, 1991. 171 s.

Urbánek, Zdeněk: *Ztracená země: kniha próz*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. 511 s.

⁸³ Matoušek, Ivan: *Album*, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. 89 s.

⁸⁴ Gruša, Jiří: *Mimner, aneb, Hra o smrd'ocha: (Atmar tin Kalpadotia)*, 1. vyd. Praha: Odeon, 1991. 131 s.

⁸⁵ Placák, Petr: *Medorek*, 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1990. 149 s.

z roku 1990 obsahuje recenzi Milana Jungmanna ze samizdatového časopisu *Obsah* z roku 1988 i část původních ilustrací Pavla Reisenauera ze samizdatu.

Výjimečně se v tiráži objevuje údaj o prvním knižním (exilovém) vydání, v Grušově *Dotazníku*⁸⁶ a v Peckových *Malostranských humoreskách*⁸⁷ (oboje Sixty-Eight Publishers v Torontu, 1978 a 1985). Soubor povídek Karla Pecky je dokonce uveden jako „2., rozšířené vydání“ a přesto, že neobsahuje ediční poznámku, z vnoření jednotlivých povídek je možné poznat, které byly oproti exilovému vydání doplněny.

Na první publikaci až po roce 2000 musely počkat jen dvě díla, *Rekonstrukce*⁸⁸ Ivana Binara a *Přechodné adresy*⁸⁹ Jaromíra Šavrdy. Binarův román byl vydán roku 2002 v nakladatelství Torst,⁹⁰ a to jako vydání první, ovšem na konci textu s vnořením a P. S. autora: „Tahle knížka vznikala před čtvrtstoletím. Teď už píšu jinak.“ Zároveň bibliografie na zadní obálce knihy zahrnuje i samizdatové edice.

Šavrdova dilogie byla vydána ve dvou samostatných svazcích pod samostatnými názvy *Vězeň č. 1260*⁹¹ a *Ostrov v souostroví*⁹² v roce 2009, k původu textu a ediční práci na něm najdeme v ediční poznámce: „Próza vyšla poprvé v autorově samizdatové edici Libri prohibiti (1985 a 1986), oficiálně ji publikovalo v roce 1991 ostravské nakladatelství VMCG v rámci svazku *Přechodné adresy* (náklad se nedostal do distribuce a byl pravděpodobně zničen). [...] V nynější edici [...] vycházíme z otisku v *Přechodných adresách*. V textu jsme opravili zjevné překlepy, přehlédnutí, gramatické chyby a chyby v interpunkci.“ Další samizdatové opisy tedy znovu nejsou registrovány.

Volba výchozího pramene pro první knižní vydání se u jednotlivých textů zpravidla liší, jelikož každý z nich prošel kromě vydání v samizdatové edici různými realizacemi. V souhrnu je možné rozlišit tři základní typy přístupu k dostupným textovým zdrojům u čtenářských vydání.

Jako příklad prvního typu uveďme román *Dřevěná lžice* Jiřího Weila, který vyšel roku 1992 v *Mladé frontě*.⁹³ Ve vydavatelské poznámce je zde uvedeno, že autoři čerpali ze strojopisů, které měly původně sloužit k vydání v Československém spisovatelství v roce 1968/69. Obecně se jedná o případ, kdy vydávaný text vznikl před rokem 1968, bylo

⁸⁶ Gruša, Jiří: *Dotazník, aneb, Modlitba za jedno město a přítele*, 1. vyd. v ČSFR. Brno: Atlantis, 1990. 188 s.

⁸⁷ Pecka, Karel: *Malostranské humoresky*, vyd. 2., rozš. Brno: Atlantis, 1992. 294 s.

⁸⁸ Binar, Ivan: *Rekonstrukce*, 1978, EE: 35

⁸⁹ Šavrda, Jaromír: *Přechodné adresy I (Vězeň č. 1260)/ II (Ostrov v souostroví)*, 1987, EE: 236

⁹⁰ Binar, Ivan: *Rekonstrukce*, 1. vyd. Praha: Torst, 2002. 177 s.

⁹¹ Šavrda, Jaromír: *Vězeň č. 1260*, 1. vyd. Praha: Pulchra, 2009. 189 s.

⁹² Šavrda, Jaromír: *Ostrov v souostroví*, 1. vyd. Praha: Pulchra, 2009. 206 s.

⁹³ Weil, Jiří: *Dřevěná lžice*, eds. J. Víšková a A. Jedličková, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 214 s.

plánováno jeho vydání v oficiálním nakladatelství, ovšem normalizace toto vydání posléze znemožnila, a dochované podklady slouží k novému knižnímu vydání po roce 1989.

Druhý typ reprezentuje *Katyně* Pavla Kohouta z Československého spisovatele z roku 1990,⁹⁴ v jejíž redakční poznámce stojí: „Naše vydání bylo připraveno podle vydání Společnosti pro československou literaturu v zahraničí – Index z roku 1980.“ Můžeme sem zahrnout díla, která česky poprvé knižně vyšla v některém z exilových nakladatelství a jejichž porevoluční nakladatelé přebírají znění právě z těchto realizací.

Poměrně výjimečné jsou případy třetího typu, kdy mají redaktori k dispozici pouze samizdatové vydání, jako u titulu Jaroslava Ávy Bílého *Zostření paměti po úrazu*,⁹⁵ na jehož zadní záložce je napsáno: „Zostření paměti po úrazu vyšlo v roce 1989 jako 271. svazek samizdatové Edice Expedice v péči Jana Lopatky a text ke knižnímu vydání přehlédla Květa Drábková.“

Polistopadové vydávání povídek a povídkových souborů je v jistém ohledu podobné vydávání básnických sbírek. Kromě úprav textového znění je v nich možné měnit uspořádání jednotlivých částí, resp. povídek. Třešňákův text *Oidipus na rohu*⁹⁶ se tak stal nejdříve součástí souboru *To nejdůležitější o panu Moritzovi* (pozn. 74), a později byl otištěn i s dalšími Třešňákovými povídkami z EE *Dědo!*⁹⁷ a *Rómulus a Rémus*⁹⁸ v revidovaném autorském výboru *U jídla se nemluví*.⁹⁹ V této knize je detailně zmapována celá Třešňákova povídková tvorba, viz ediční poznámku: „Do knihy *U jídla se nemluví* zařadil Vlastimil Třešňák devět ze svých devatenácti povídek. Kromě čtrnácti, jejichž bibliografické údaje přináší připojené bibliografie, napsal ještě pět, které kolovaly pouze v autorských opisech: [...] Všech devět povídek v knize *U jídla se nemluví* Třešňák přepracoval: povídku *Romulus a Romus* v roce 1995, ostatní v první polovině roku 1996.“

Podobné autorské úpravy byly provedeny i pro knižní vydání souboru Ivana Matouška, který v EE vyšel pod názvem *Mezi obrazy*.¹⁰⁰ V publikaci *Mezi starými obrazy*¹⁰¹ z roku 1999 najdeme tento komentář: „Kniha *Mezi starými obrazy* vychází ze samizdatové edice sbírky povídek *Mezi obrazy*, kterou autor v roce 1992 revidoval a připravil k novému vydání.“

⁹⁴ Kohout, Pavel: *Katyně*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 346 s.

⁹⁵ Bílý, Jaroslav: *Zostření paměti po úrazu: (hypermnésia posttraumatica)*, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. 317 s.

⁹⁶ Třešňák, Vlastimil: *Oidipus na rohu*, 1986, EE: 226

⁹⁷ Třešňák, Vlastimil: „*Dědo!*“: (Josefům Karlíkům), 1978, EE: 38

⁹⁸ Třešňák, Vlastimil: *Rómulus a Rémus: Energická odpověď na energetickou otázku*, 1979, EE: 62

⁹⁹ Třešňák, Vlastimil: *U jídla se nemluví*, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 1996. 433 s.

¹⁰⁰ Matoušek, Ivan: *Mezi obrazy*, 1980, EE: 102.

¹⁰¹ Matoušek, Ivan: *Mezi starými obrazy*. Olomouc: Votobia, 1999. 120 s.

Kvůli neexistující ediční poznámce nelze určit, jaký vztah má vydání tří povídek Edy Kriseové nazvaný *Klíční kůstka netopýra*¹⁰² z roku 1994 se stejně pojmenovaným titulem z EE,¹⁰³ tedy zda již v samizdatu svazek obsahoval tři texty, či zda se jednalo o text samostatný, pro porevoluční vydání případně krácený či jinak upravovaný.

Povídka Evy Kantůrkové *Sen o zlu*¹⁰⁴ se roku 1990 jako jediná objevila v knižním vydání ve společnosti děl od jiných autorů, v souboru *Tři prózy z trezoru*.¹⁰⁵ Ani zde není o původu textu a práci s ním žádná poznámka.

Konvolut povídek Ladislava Dvořáka *Šavle meče*¹⁰⁶ byl zahrnut do souborného vydání *Jak hromady pobitých ptáků*.¹⁰⁷ V ediční poznámce je varianta povídkového souboru z EE uvedena jako definitivní, spojovala již dříve v Edici Petlice vydané oddíly *Jak skákat panáka* a *Šavle meče*. Na definitivní podobě se činně podílel kromě autora i Jan Lopatka jako editor, ve strojopisu, ze kterého autoři vydání z roku 1998 čerpali, jsou zřetelné úpravy obou.

Bohužel se v oblasti prózy méně než u básnické produkce objevují druhá či další porevoluční komentovaná vydání, která svědomitě pracují s původními texty a v obsáhlé ediční poznámce zaznamenávají i úpravy předchozích publikací z 90. let.¹⁰⁸

Vydání Grušova *Dotazníku* v České knižnici z roku 2004 v ediční poznámce detailně popisuje prameny, které měli jeho editoři k dispozici, a jejich textové odlišnosti. Ze samizdatových a exilových exemplářů jde o petliční vydání z roku 1977, vydání v Edici Expedice, vydání v Krameriově expedici a dvě torontská vydání v Sixty-Eight Publishers, která „jsou v hlavních rysech shodná, z jejich srovnání vyplývá, že byla pořízena z jedné předlohy, a zdá se, že nejčastější příčinou rozdílů mezi nimi bylo nesprávné čtení originálu. Text prvního vydání v ČR v nakladatelství Atlantis⁷⁹ byl oproti všem samizdatovým vydáním a vydáním torontským vykorigován, byla upravena a částečně doplněna interpunkce a pravopisné změny byly provedeny v souladu s tehdejší normou. [...] Přestože po stránce obsahové nezaznamenal text žádné změny, došlo v jeho znění často k úpravám, které nemají oporu [ve vydáních předrevolučních]. V textu jsou buď vynechána zájmena a jiné výrazy, nebo jsou do něho na jiných místech doplňována, výrazy méně obvyklé jsou nahrazovány

¹⁰² Kriseová, Eda: *Klíční kůstka netopýra*, 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1994. 218 s.

¹⁰³ Kriseová, Eda: *Klíční kůstka netopýra*, 1980, EE: 104.

¹⁰⁴ Kantůrková, Eva: *Sen o zlu*, 1980, EE: 103.

¹⁰⁵ Binar, Ivan – Pecka, Karel – Kantůrková, Eva: *Tři prózy z trezoru*, 1. vyd. Praha: Evropský kulturní klub, 1990. 122 s.

¹⁰⁶ Dvořák, Ladislav: *Šavle meče: (prózy z padesátých let)*, 1983, EE: 167.

¹⁰⁷ Dvořák, Ladislav: *Jak hromady pobitých ptáků*, ed. R. Krumphanzl, 1. souborné vyd. Praha: Torst, 1998. 596 s.

¹⁰⁸ Necháme zde stranou dílo Bohumila Hrabala publikované v EE, jehož knižní vydávání zasahuje až do let 80., kdy podléhalo cenzuře, a jehož ediční a textologická problematika je vzhledem k množství textových variant rozsáhlá a komplikovaná.

obvyklými (*udiveně* m. *údivně*), dochází k záměnám předložek a ke změnám vidu, času a způsobu slovesných tvarů a několikrát k náhradě spisovného tvaru minulého přičestí tvarem hovorovým. V několika málo případech byl upraven slovosled, třikrát byl text přeformulován [...] a na dvou místech byl rozšířen [...].“ Rozhodujícím faktorem pro volbu výchozího textu pro Knižnici je pak autorova vůle: „Jiří Gruša dosvědčuje, že neměl žádnou možnost podílet se na přípravě vydání v Sixty-Eight Publishers, nijak se neúčastnil ani práce na vydání v nakladatelství Atlantis, ale za svůj text považuje znění ve vydání petličním. Vzhledem k tomu je základem našeho vydání dostupné vydání v edici Petlice z roku 1977.“ Dále jsou v ediční poznámce popsány textové změny provedené na tomto výchozím prameni, které se ale omezují převážně na nutné pravopisné úpravy a zachovávají specifika Grušova jazyka.

Nakladatelství Akropolis publikovalo v letech 2006–2012 kolekci vybraných revidovaných próz a her Egon Bondyho, mezi nimi i jeho díla z EE *Invalidní sourozenci*,¹⁰⁹ *Dvě novely (Máša, Běta)*¹¹⁰ a *Šaman*.¹¹¹ Všechny publikace z této řady připravil Martin Machovec a opatřil je ediční poznámkou odpovídající čtenářskému vydání.

Nejrozsáhleji o své ediční práci referuje Machovec v *Invalidních sourozencích*,¹¹² souvisí s tím spletitost historie vydávání Bondyho prózy, která byla v samizdatu velice populární a byla jedním z nejčastěji opisovaných děl. Editor v poznámce píše, že „všechny dostupné zdroje [...] obsahují nejen různé opravy, ať již autorovy, ať toho kterého opisovače či redaktora, ale též další chyby, vynechávky a překlepy. Stávající edice je tedy výsledkem pokusu o rekonstrukci co nejautentičtějšího znění textu, přičemž však naprostou jistotu v případě volby z několika různoctení již není možno mít. K tomuto tristnímu závěru je však nutno dodat, že textové rozdíly nejsou nijak veliké [a nejde] o různoctení, jež by zásadně měnila význam textu.“¹¹³ Na dalším místě uvádí, že „známé vydání v Edici Expedice [...] patří textově k méně autentickým“.¹¹⁴ Co se týče vlastní editorovi práce s textem, vesměs přebírá pravopisné opravy v interpunkci z torontského vydání, které bylo i podkladem dalších knižních vydání (která obsahují případně i další opravy), případně dodává další, též pravopisné nebo typografické, a pár emendací dle rukopisu, či smyslu textu.

Text publikace *Máša a Běta*¹¹⁵ vychází ze samizdatového vydání pouze s tím rozdílem, že v samizdatu byla dilogie šířena pod titulem *Dvě novely*, který se pro přítomné knižní

¹⁰⁹ Bondy, Egon: *Invalidní sourozenci*, 1980, EE: 33.

¹¹⁰ Bondy, Egon: *Dvě novely (Máša, Běta)*, 1980, EE: 96.

¹¹¹ Bondy, Egon: *Šaman*, 1981, EE: 114.

¹¹² Bondy, Egon: *Invalidní sourozenci*, ed. M. Machovec, 4. vyd. (1. vyd. v nakl. Akropolis). Praha: Akropolis, 2012. 188 s.

¹¹³ Tamtéž, str. 181–182.

¹¹⁴ Tamtéž, str. 183.

¹¹⁵ Bondy, Egon: *Máša a Běta: dvě novely*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. 123 s.

vydání přesunul do žánrového podtitulu. Tento svazek nepředstavoval tak náročnou ediční práci jako v případě *Invalidních sourozenců* (viz výše) i z toho důvodu, že ti byli vydáni později, a tedy již bez možnosti konzultace s autorem (zemřel roku 2007). Také nebylo třeba zkoumat předchozí knižní vydání, protože žádná nebyla do té doby uskutečněna. V ediční poznámce je proto stručná informace: „Pro toto knižní vydání autor ve spolupráci s editorem text na několika místech upřesnil a opravil, ale v jádře jde o text totožný s textem původního vydání samizdatového.“ Jako nedostatek je zde ovšem možné vytknout, že editor neuvádí konkrétně, o jaké samizdatové vydání jde.

V ediční poznámce *Šamana*¹¹⁶ zaznamenává Machovec jako jednotlivé realizace díla vlastní autorův samizdat, další tři samizdatová ediční vydání a jediné knižní vydání v rámci souboru *3x Egon Bondy*.¹¹⁷ O tomto knižním souboru se zde dočteme: „s textem bylo tehdy nakládáno jako s nikdy nepublikovaným rukopisem začínajícího autora, jež je zapotřebí ‚redigovat‘. Byly v něm např. na mnoha místech rušeny odstavce a byly zaváděny jiné, v desítkách případů byl upravován, tj. ‚vylepšován‘ slovosled a místy byl text dokonce i ‚mravnostně‘ cenzurován: byla z něho vyškrtána řada vulgarismů.“ V samotné publikaci z roku 1990 není o těchto úpravách žádná informace. Editor se v tomto novém vydání snaží o restituci znění původního textu, ovšem nepřebírá původní samizdat zcela mechanicky, upravuje, i když v minimální nutné míře, pravopisné a typografické nedostatky originálního textu.

Další próza Egona Bondyho z EE *Leden na vsi*¹¹⁸ nebyla do kolekce Akropole zařazena a její textové proměny nejsou ani v jednom z jejích polistopadových vydání v nakladatelství Torst (1995, 2007) zaznamenány. Ve druhém z nich sice redaktor Jan Šulc nechal otisknout na záložkách autorovu bibliografii, ovšem ta se omezuje pouze na knižní vydání, samizdatová zde uvedena nejsou, a žádná další poznámka či komentář, kromě vrocení prózy, se ve svazku také neobjevuje.

Poměrně značná vydavatelská pozornost byla po revoluci věnována románu Petra Placáka *Medorek*.¹¹⁹ Jeho první vydání z roku 1990⁷⁸ je zmíněno již výše v souvislosti s dobovými paratexty a původními ilustracemi. Podruhé byl Placákův román vydán společně s další jeho prózou *Starcovy zápisky* v roce 1997,¹²⁰ ale do tohoto svazku nebyly zařazeny žádné paratexty, poznámky či komentáře.

¹¹⁶ Bondy, Egon: *Šaman*, ed. M. Machovec, 2. vyd., (1. samostatné). Praha: Akropolis, 2006. 139 s.

¹¹⁷ Bondy, Egon: *3x Egon Bondy*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 246 s.

¹¹⁸ Bondy, Egon: *Leden na vsi*, 1978, EE: 37.

¹¹⁹ Placák, Petr: *Medorek (román)*, 1987, EE: 237.

¹²⁰ Placák, Petr: *Medorek – Starcovy zápisky*, oba texty vyd. 2., v tomto souboru 1. Praha: Hynek, 1997. 175 s.

Doposud poslední, třetí knižní vydání *Medorka*¹²¹ z dílny nakladatelství Plus z roku 2010 ve stručné ediční poznámce registruje tři samizdatové realizace, včetně EE, obě vydání z 90. let a zároveň uvádí, že pro první knižní vydání v LN autor text výrazně krátil a upravoval. Není jasné, zda se jedná o nepřesnost, a autoři tímto krácením myslí změny, které ve svém textu autor provedl již v samizdatu, nebo zda je zde samizdatová úprava přehlížena, a text byl krácen v roce 1990 znovu. Dále již autoři popisují vlastní ediční práci: „Přítomné vydání vychází z verze otištěné v Lidových novinách, do níž autor zasáhl jen několika drobnými úpravami. Další opravy se omezily v zásadě na interpunkci a grafické rozčlenění textu, do něhož byly vloženy všechny původní kresby Pavla Reisenauera. Grafická úprava byla i jinak přizpůsobena samizdatové podobě, [...]“¹²² Výsledek působí v jistém ohledu paradoxně, na jedné straně se autoři snaží o grafické přiblížení původním strojopisům, ovšem text díla přebírají v upravené podobě.

5.3 DRAMA

Z oblasti dramatické tvorby z produkce EE bylo po roce 1989 vydáno 14 her. Převážně¹²³ se jedná o díla Václava Havla, jednotlivě pak dalších českých dramatiků. Více než polovina z nich byla publikována záhy po revoluci v roce 1990.

Samostatně vyšlo 5 dramát různých autorů¹²⁴ ve vydavatelství Dilia v edici vytvořené speciálně pro tyto účely „Minus 21“. Edice se vyznačovala shodnou grafickou úpravou, včetně obálky, a každý svazek obsahoval prohlášení vydavatelství Dilia, že „tento soubor má tvořit samostatný ediční celek, který by po létech panujícího optického klamu chudoby české dramatické tvorby ukázal její pravou tvář a posílil vědomí kontinuity české kultury“, a že se tak snaží splatit starý dluh živému divadlu, na němž tíživě pociťuje svůj podíl, bez komerčních zřetelů.¹²⁵

Dramatické, příp. filmové scénáře tvoří specifickou žánrovou skupinu. Nevznikají primárně pro šíření v textové podobě, ale jejich hlavním médiem je fyzické provedení,

¹²¹ Placák, Petr: *Medorek: (anonymní román)*, 3. vyd., v nakl. Plus 1. Praha: Plus, 2010. 244 s.

¹²² Tamtéž, str. 234.

¹²³ V 8 případech.

¹²⁴ Havel, Václav: *Žebrácká opera: na téma Johna Gaye*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 85 s.

Topol, Josef: *Sbohem, Sokrate!: hovory o dvou větách*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 62 s.

Kohout, Pavel: *Ubohý vrah: hra o dvou odděleních*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 75 s.

Sidon, Karol: *Třináct oken: rozhlasová hra*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 37 s.

Landovský, Pavel: *Sanitární noc: divadelní podívaná o 2 částech, začátku, přestávce a konci*, 1. vyd. Praha: Dilia, 1990. 76 s.

¹²⁵ Sidon, Karol: *Třináct oken: rozhlasová hra*, 1. vyd. Praha: Dilia, 1990, str. 36.

inscenace. To může být jeden z důvodů, proč vedle stručné biografie autora a seznamu jeho ineditních her jsou součástí edice „–21“ vždy informace o zahraničních premiérách, ale jen výjimečně (u rozhlasové hry Karla Sidona) se objevují zmínky o strojopisném vydání. Tato tendence platí obecně i pro další polistopadová vydání dramatických děl, soupis inscenací téměř nikdy nechybí, zatímco informace ohledně historie samotného textu často ano.

V roce 1990 vyšla také Havlova *Asanace* jako reprint „původního českého vydání, které v roce 1988 do tisku připravil Daniel Strož a vydal ve svém nakladatelství Obrys/Kontur – PmD v Mnichově“.¹²⁶ Obrazová příloha knihy dokumentovala Havlovo politické působení v období od 17. listopadu 1989 do zvolení prezidentem a nevztahovala se tak přímo k textu hry, ale k mimoliterárnímu životu autora po napsání a samizdatovém vydání hry.

Následující publikace volí „ekonomičtější“ souborná vydání a prezentují díla v autorských či tematických celcích. Ještě v témže roce 1990 vyšel svazek tří Havlových celovečerních her z let 1983–1989, péčí výše zmíněného Daniela Strože, který v úvodu píše: „Prozatím poslední tři hry Václava Havla [...] byly vydány česky poprvé v mém nakladatelství Obrys/Kontur–PmD v Mnichově v letech 1985, 1986 a 1988.“¹²⁷ V tiráži knihy je zmíněno samizdatové vydání těchto her redakcí časopisu *O divadle* roku 1989, jejich realizace v EE (a jiných smz. edicích) je přehlížena.

Další, rozsáhlejší soubor z let 1963–1988 publikovalo nakladatelství Lidové noviny v roce 1992,¹²⁸ který kromě *Spiklenců* obsahuje všechny hry Václava Havla z EE v autentickém znění. Protože byla spolupráce s autorem omezená, vycházejí editoři svazku z Havlových pokynů a hry přebírají z jím již dříve redigovaných edic. Editoři v poznámce již neuvádějí, které konkrétní edice to jsou, je ale pravděpodobné, že u těch, které tam vyšly, jde o znění z EE. Tato domněnka vychází z toho, že například torontské knižní vydání z roku 1977 je zde uvedeno jako chybné a neúplné, kvůli tehdejší obtížné komunikaci s nakladatelem a nemožnosti autorských korektur.

Konvolut všech Havlových dramatických činoherních prací byl kriticky vydán ve 2. svazku jeho spisů *Hry*. V ediční poznámce popisuje editorka práci se samizdaty: „[Pracovali jsme] s vydáními v Edici Expedice a v Edici Petlice, v nichž správnost textového znění stvrzoval podpisem sám autor nebo Olga Havlová. [...] Porovnání jednotlivých vydání ukázalo běžné chyby vzniklé při přepisování (odlišné slovní tvary, záměny nebo výpusťky slov, změny slovosledu, vynechávky vět apod.), které nezdědka přecházely do dalších vydání,

¹²⁶ Havel, Václav: *Asanace: hra o pěti jednáních*. Praha: Galaxie, 1990. 97 s.

¹²⁷ Havel, Václav: *Largo desolato*. Brno: Artforum, 1990, str. 2.

¹²⁸ Havel, Václav: *Hry: soubor her z let 1963–1988*, ed. A. Freimanová, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Lidové noviny, 1992. 511 s.

kde k chybám tohoto druhu přibyly občas i sporné redakční úpravy. Řešení závažnějších textových variant i nově navrhované úpravy byly konzultovány s autorem a provedeny v souladu s jeho přáním.¹²⁹ Tam, kde to bylo možné, přetiskovali autoři texty z předchozích knižních publikací, u tří „velkých her“ osmdesátých let *Largo desolato*, *Pokoušení* a *Asanace* z autorizovaného vydání nakladatelství Obrys/Kontur – PmD v Mnichově (1985, 1986, 1988), u ostatních vydaných v EE ze zmiňovaného svazku *Hry (1963–1988)* (LN, 1992), jen text dosud knižně nevydané hry *Spiklenci* přebrali ze strojopisu EE.¹³⁰

Ze *Spisů 2* čerpají všechna následující vydání Havlových her,¹³¹ ve kterých se kromě této informace další poznámky či jiné komentáře k původu textu neobjevují, což je pro čtenářské vydání běžná praxe. Platí to i pro soubor „vaňkovek“ od různých autorů, který vyšel roku 2006 pod názvem *V hlavní roli Ferdinand Vaněk*.¹³² Kromě tří jednoaktovek Václava Havla je zde (z bibliografie EE) otištěna *Sanitární noc* Pavla Landovského, jejíž text přebírají autoři výboru z jeho knihy *Jiné komedie a Sanitární noc* (Toronto, Sixty-Eight Publishers 1982).

Z torontského vydání jsou přejímány texty her Pavla Landovského také do souboru *Hodinový hoteliér a jiné hry*,¹³³ který společně s dalšími obsahuje všechna dramatikova díla, která vyšla v EE.¹³⁴ V souboru je otištěn soupis divadelních a rozhlasových inscenací a soupis vydání her zahrnující i všechna samizdatová.

Stejně soupisy jsou součástí souboru *Sbohem Sokrate; Stěhování duší; Hlasy ptáků* Josefa Topola.¹³⁵ V komentáři je zde ovšem pouze zmínka o přehlédnutí a úpravách autora, textový pramen uveden není. V podobném trojsouboru Karla Sidona *Labyrint; Shapira; Třináct oken (hry)*¹³⁶ najdeme pouze zdůvodnění výběru dramát, informace o textech samotných zde chybí.

¹²⁹ Havel, Václav: *Hry*, ed. E. Šormová, 1. vyd. Praha: Torst, 1999, str. 981–982.

¹³⁰ Havel, Václav: *Spiklenci*, 1979, EE: 86.

¹³¹ *Občan Vaněk = Citizen Vaněk*. Praha: Levné knihy, 2009. 255 s.

Havel, Václav: *Hry 2*, 1. vyd. v tomto uspořádání. Brno: Větrné mlýny, 2011. 537 s.

Havel, Václav: *Hry 3*, 1. vyd. v tomto uspořádání. Brno: Větrné mlýny, 2011. 154 s.

¹³² Havel, Václav et al.: *V hlavní roli Ferdinand Vaněk*, ed. L. Jungmannová, 1. vyd. v tomto uspořádání. Praha: Academia, 2006. 401 s.

¹³³ Landovský, Pavel: *Hodinový hoteliér a jiné hry*, ed. L. Jungmannová, Lenka, 1. vyd. Praha: Akropolis, 2013. 339 s.

¹³⁴ Landovský, Pavel: *Chudobinec aneb Případ pro vesnického policajta – Supermanka*, 1976, EE: 7.

Landovský, Pavel: *Sanitární noc: divadelní podívaná o dvou částech, začátku, přestávce a konci*, 1983, EE: 176.

¹³⁵ Topol, Josef: *Sbohem Sokrate – Stěhování duší – Hlasy ptáků*, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 2001. 247 s.

¹³⁶ Sidon, Karol: *Labyrint – Shapira – Třináct oken: (hry)*. Brno: Větrné mlýny, 2005. 225 s.

Hry Jiřího Dienstbiera,¹³⁷ jenž byl známý spíše jako publicista, čekaly na knižní publikaci z expedičních dramatických děl nejdéle, soubor *O hostitelích a hostech (divadelní hry)*¹³⁸ vyšel v roce 2011. Ve stručné ediční poznámce uvádí editorka textové prameny: „*Vánoční dárek* přebíráme z autorského opisu, neboť je poslední autorovou úpravou textu (až na detaily shodnou s textem publikovaným v Edici Expedice). [...], hry *Kontest* a *Hosté* přejímáme z vydání v Edici Expedice (znění je totožné s ostatními neoficiálními publikacemi těchto aktovek).“¹³⁹ Editorka také popisuje práci s texty, při níž standardní ediční a redakční úpravy byly „vzhledem k povaze textů a jejich historické hodnotě omezeny jen na nutné minimum“.¹⁴⁰ Rovněž vizuálně se autoři publikace snažili co nejvíce přiblížit původním dokumentům, strany s názvy jednotlivých her jsou věrnou kopií strojopisných předloh a obsazení her, všechny nadpisy, texty na záložkách, obsah knihy i titul na obálce jsou vysázeny písmem napodobujícím strojopisné litery. Celkově je toto vydání příkladem pietního přístupu k ineditním textům (autorským i edičním), který se snaží zachovat podobu a „atmosféru“ svých zdrojů.

5.4 ESEJISTIKA – ODBORNÁ LITERATURA

Do skupiny odborných publikací jsou v této práci zařazeny všechny originální české literárněvědné, filozofické a psychologické eseje, studie a texty a jedna monografie, které byly realizovány v EE a po revoluci knižně vydány, celkem se jedná o 34 titulů. Všechny tyto texty byly nově knižně vydány během 90. let, kromě výboru Patočkových textů *Umění a filosofie*,¹⁴¹ které se objevily až v rámci filozofových sebraných spisů roku 2004.¹⁴² V porovnání se samizdatovými beletristickými díly, která byla vydána po roce 1989, reprezentují nově knižně vydaná díla odborná spíše kvalitativní redaktorský přístup, tzn. že jednotlivé tituly sice nebyly publikovány tolikrát, ale jejich autoři dbali více na zaznamenání správného dobového a myšlenkového kontextu, ve kterém daná díla vznikla.

¹³⁷ Dienstbier, Jiří: *Hry (Vánoční dárek – Kontest – Hosté)*, 1981, EE: 116.

¹³⁸ Dienstbier, Jiří: *O hostitelích a hostech: (divadelní hry)*, ed. L. Jungmannová, 1. vyd. Praha: Galén, 2011. 279 s.

¹³⁹ Tamtéž, str. 279.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 278.

¹⁴¹ Patočka, Jan: *Umění a filosofie: soubor statí, přednášek a poznámek (sv. 2)*, 1978, EE: 41; (sv. 3), 1980, EE: 42; (sv. 1), 1978, EE: 45.

¹⁴² Projekt Patočkových sebraných spisů nebude v této práci věnována pozornost, protože jde o specifickou problematiku.

Bez jakéhokoliv komentáře či ediční poznámky vyšlo 5 knih, studie Milana Machovce *Ježíš pro moderního člověka* v Orbisu roku 1990,¹⁴³ esejistická studie Rudolfa Starého *Potíže s hlubinnou psychologií* v Prostoru roku 1990,¹⁴⁴ historicko-filosofická studie Boženy Komárkové *Původ a význam lidských práv* v SPN roku 1990,¹⁴⁵ stať Václava Černého *O povaze naší kultury* v Atlantisu roku 1991¹⁴⁶ a monografie Andreje Stankoviče *Okradli chudého: příběh Josefa Floriana a jeho díla* ve Votobii roku 1998.¹⁴⁷ Pro díla Boženy Komárkové a Rudolfa Starého, která nebyla doposud podruhé vydána, to znamená, že sledovat jejich textové proměny a zpracování samizdatových zdrojů můžeme, jen když se sami ujmete kolací.

Esej Václava Černého byla podruhé otištěna v nakladatelství Atlantis v roce 1996 společně s esejí Rio Preisnera *Kultura bez konce*. V tomto svazku je na začátku uvedena stručná ediční poznámka, která charakterizuje všechna vydání jednotlivých textů, včetně samizdatových a exilových. Pro Černého stať počítají autoři vydání z roku 1991 v Atlantisu jako sedmé a z něj také textově vychází, o případných úpravách zde však žádné informace nejsou.

Esej Václava Černého z EE *Za hádankami Bohumila Hrabala*¹⁴⁸ vyšla po roce 1989 knižně ve svazku *Eseje o české a slovenské próze*¹⁴⁹ roku 1994, s patřičnou ediční poznámkou, která popisuje i všechna samizdatová vydání stati o Hrabalovi.

Studie Jindřicha Chalupeckého *Cesta Jiřího Koláře*¹⁵⁰ byla po revoluci vydána také v obsáhlejší výboru *Na hranicích umění*¹⁵¹ roku 1990. V ediční poznámce této knihy jsou ale u jmenované stati sepsána pouze časopisecká, převážně zahraniční vydání.

Monografie Andreje Stankoviče byla po revoluci podruhé knižně realizována jako kritické vydání v rámci autorových spisů ve svazku *Josef Florian a Stará Říše*¹⁵² v roce 2008. V rozsáhlé ediční poznámce jsou zde detailně popsány všechny dostupné textové zdroje, jejich spletité proměny a rozdíly. Předchozí vydání v nakladatelství Votobia volí jako výchozí. Dle dopisu, který byl přiložen k posledním korekturám knihy z roku 1998, se jedná

¹⁴³ Machovec, Milan: *Ježíš pro moderního člověka*, 1. vyd. v Orbisu. Praha: Orbis, 1990. 230 s. (původně v EE jako *Ježíš pro ateisty*).

¹⁴⁴ Starý, Rudolf: *Potíže s hlubinnou psychologií: esejistická studie o analytické psychologii C.G. Junga*, 1. vyd. v této podobě. Praha: Prostor, 1990. 215 s.

¹⁴⁵ Komárková, Božena: *Původ a význam lidských práv*, ed. L. Hejdánek, 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 234 s.

¹⁴⁶ Černý, Václav: *O povaze naší kultury*, 1. vyd. v ČSFR. Brno: Atlantis, 1991. 71 s.

¹⁴⁷ Stankovič, Andrej: *Okradli chudého: příběh Josefa Floriana a jeho díla*. Olomouc: Votobia, 1998. 232 s.

¹⁴⁸ Černý, Václav: *Za hádankami Bohumila Hrabala: Pokus interpretační*, 1975, EE: 6.

¹⁴⁹ Černý, Václav: *Eseje o české a slovenské próze*, ed. E. Červinková, J. Šulc. Praha: Torst, 1994. 190 s.

¹⁵⁰ Chalupecký, Jindřich: *Cesta Jiřího Koláře*, 1977, EE: 21.

¹⁵¹ Chalupecký, Jindřich: *Na hranicích umění: několik příběhů*. Praha: Prostor, 1990. 158 s.

¹⁵² Stankovič, Andrej. *Josef Florian a Stará Říše*, ed. L. Bartoňová, 1. souborné vyd. Praha: Triáda, 2008. 1136 s.

o vydání poslední ruky, taktéž o tom svědčí strojopis textu s vročením 1983 a autorskými zásahy, opravami, instrukcemi a dodatky, který sloužil jako výchozí pro votobijskou publikaci.¹⁵³ Mezi tímto definitivním strojopisem a vydáním v EE jsou ale jen drobné odlišnosti, na rozdíl od mnichovského exilového vydání v Opus Bonum roku 1983, které je textově „starší“, vychází z autorem neredigované a nedoplněné podoby jeho diplomové práce, a jehož korektury byly realizovány bez přehlédnutí autora.

Soubor literárních esejů Bedřicha Fučíka prošel již v samizdatové EE textovým vývojem. Nejdříve bylo publikováno *Sedmero zastavení*,¹⁵⁴ poté vyšla samostatně esej *Oběšený harlekýn*,¹⁵⁵ která byla posléze připojena k původním sedmi a společně s dalšími vytvořily soubor *Čtrnáctero zastavení*¹⁵⁶ a v tomto rozsahu pak byl soubor otištěn i v 5. svazku sebraných spisů Bedřicha Fučíka roku 1992.¹⁵⁷ Stejně jako výše zmiňované dílo Jana Zahradníčka byly také spisy Fučíkovy pečlivě připraveny již v samizdatové edici Spisy VBF. Ediční poznámka uvádí proměny Fučíkova díla v samizdatu bohužel pouze obecně a vydání v EE nezaznamenává.

Sled čtyř literárněvědných textů z EE¹⁵⁸ vydalo nakladatelství Československý spisovatel v roce 1991 v rámci „programu, jímž nakladatelství rehabilitovalo jednak sebe, jednak za komunismu umlčené či nevydávané autory“.¹⁵⁹ Dva tituly byly součástí nově založené řady Orientace – *Obhajoba umění*¹⁶⁰ Jindřicha Chalupického a *Analýzy*¹⁶¹ Jana Grossmana.

V souboru Chalupického statí editoři otiskují poznámku z původního expedičního vydání z roku 1988, která svědčí o svědomité přípravě textu v samizdatu, a doplňují jej zprávou o vlastních zásazích do svazku: „Tištěné vydání *Obhajoby umění* v Čs. spisovateli bylo od počátku zamýšleno jako věrný přetisk citované samizdatové knihy. Odchylku si však

¹⁵³ Tamtéž, str. 1064.

¹⁵⁴ Fučík, Bedřich: *Sedmero zastavení*, 1983, EE: 165.

¹⁵⁵ Fučík, Bedřich: *Oběšený harlekýn*, 1984, EE: 175.

¹⁵⁶ Fučík, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení*, 1986, EE: 201.

¹⁵⁷ Fučík, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení*, ed. M. Trávníček, V. Binar, 1. knižní vyd. Praha: Melantrich, 1992. 357 s.

¹⁵⁸ Lopatka, Jan: *Předpoklady tvorby: (Výběr z kritických článků a recenzí z let 1965–1969)*, 1978, EE: 67;

Lopatka, Jan: *Šifra: Předpoklady tvorby 2. Výběr ze studií, recenzí a odborných posudků z let 1969–1983*, 1983, EE: 172;

Chalupecký, Jindřich: *Obhajoba umění: 1934–1948*, 1988, EE: 256;

Grossman, Jan: *Analýzy*, 1988, EE: 257.

¹⁵⁹ Citace z ediční poznámky Michaela Špirita. Lopatka, Jan: *Předpoklady tvorby: kritické vydání*, ed. M.

Špirit, 2. tištěné, celkově 4. vyd. Praha: Triáda – Plus, 2010, str. 226.

¹⁶⁰ Chalupický, Jindřich: *Obhajoba umění 1934–1948*, ed. V. Karfík, M. Červenka, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991. 254 s.

¹⁶¹ Grossman, Jan: *Analýzy*, ed. J. Holý, T. Pokorná, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991. 434 s.

vynutila skutečnost, že zároveň s naším výborem vychází jiný Chalupeckého retrospektivní soubor, [...]. Aby se oba soubory příliš nepřekrývaly, vypustili jsme tu 4 stati [...].¹⁶²

Obsahovým změnám se nevyhnulo ani vydání Grossmanových *Analýz*. V ediční poznámce je po informacích o expedičním vydání dále uvedeno: „Obě vydání [EE a přítomné] se však odlišují: jestliže se expediční titul z roku 1988 vědomě omezil na stati věnované literatuře [...], v této knize otiskujeme úvahy a kritiky z oblastí literatury i divadla rovnoměrně. Činíme tak ve shodě s autorovým přáním i v souladu s logikou jeho díla, v němž nelze jednotlivé obory striktně oddělovat.“¹⁶³ V oblasti textové se editoři omezili na pravopisné úpravy a korekci nepřesných citací.

Mimo řadu *Orientace* vyšly v Čs. spisovateli *Předpoklady tvorby*¹⁶⁴ Jana Lopatky. Tento svazek shrnuje dvě knihy, které vyšly v EE samostatně (souborně ovšem vyšly už v samizdatu v Edici Petlice). Ve vydání z roku 1991 je otištěna autorská ediční poznámka datovaná rokem 1983, která se věnuje zvláště oběma částem knihy a cituje textové prameny jednotlivých článků. Pod ní je připojeno P. S.: „*Předpoklady tvorby* vyšly jako 67. svazek Edice Expedice v roce 1978 (původně v Čs. spisovateli plánovány na rok 1971), *Šifra* jako svazek č. 172 Edice Expedice v roce 1983. Z tohoto vydání *Předpokladů* je převzat i úvod Václava Havla.“ Z této zmínky lze snad odvodit, že text knihy je věrnou kopií expedičních publikací. V této knize jsou také výjimečně registrována expediční vydání v tiráži.

V tiráži se zmínka o expedičním vydání objevuje také ve vydání dalšího Lopatkova díla *Radiojournal v ko(s)mickém věku*¹⁶⁵ z roku 1993. Na záložkách této knihy je také připojena podrobná bioa bibliografie autora obsahující i všechny samizdatová vydání.

Předpoklady tvorby byly v polistopadovém období vydány ještě jednou, a to jako kritické vědecké, rozsáhle a podrobně komentované vydání (paratexty tvoří přes polovinu svazku) roku 2010.¹⁶⁶ V poznámce editor poznamenává, že výchozí text, kterým je pro kritické vydání edice z roku 1991, se liší jen minimálně od starších dostupných pramenů – autorova strojopisu, časopiseckých otisků, vydání obou částí v EE z let 1978 a 1983 i souborného vydání v Edici Petlice roku 1985. Na tomto, v normalizační strojopisné i polistopadové knižní produkci poměrně vzácném faktu připisuje editor zásluhu Janu

¹⁶² Chalupecký, Jindřich: *Obhajoba umění 1934–1948*, ed. V. Karfík, M. Červenka, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991, str. 250.

¹⁶³ Grossman, Jan: *Analýzy*, ed. J. Holý, T. Pokorná, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991, str. 401.

¹⁶⁴ Lopatka, Jan: *Předpoklady tvorby*, vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1991. 195 s.

¹⁶⁵ Lopatka, Jan: *Radiojournal v ko(s)mickém věku*. Praha: Inverze, 1993. 165 s.

¹⁶⁶ Lopatka, Jan: *Předpoklady tvorby: kritické vydání*, ed. M. Špirit, 2. tištěné, celkově 4. vyd. Praha: Triáda – Plus, 2010. 496 s.

Lopatkoví, jenž na jednotlivých vydáních pravděpodobně sám textologicky pracoval a znění svých statí během jedenadvaceti let nezměnil.¹⁶⁷

Podobný podíl na vydávání svého díla v 90. letech měl i filozof Radim Palouš. Všechny publikace jeho textů jsou doprovázeny výpravným úvodem autora, ve kterém popisuje proces vzniku každého díla od prvotního impulsu, přes strojopisné publikace až ke knižní realizaci. Souhlasně se tato strategie uplatňuje v jeho *Dopisech kmotřenci*,¹⁶⁸ *Času výchovy*,¹⁶⁹ *České zkušenosti*¹⁷⁰ i *Světověku*.¹⁷¹ Palouš dbá o myšlenkový a dobový kontext svých textů, v posledně jmenované knize se dokonce objevuje poznámka: „Literární odkazy zřetelně nesou pečeť doby, kdy tento spis o světověku vznikal. Prokazují to odkazy na přednášky při bytových seminářích tzv. paralelní, tenkrát nelegální kultury [...], prozrazují to citace samizdatové literární tvorby, rozepisované psacím strojem. [...] Nemohu a nechci na podobě literárních odkazů nic měnit. Nahrazováním a doplňováním bych zkresloval skutečnost vzniku. Ať tedy v dobrém i problematickém svědčí o tehdejší disidentské situaci.“

Dobové paratexty jsou uchovány také ve vydání *Únosu Evropy*¹⁷² dvojice autorů Jiří Němec a Martin Hybler z roku 1994. Jejich zachování je pocíťováno ze strany vydavatele jako důležité, jak píše ve své poznámce v závěru knihy: „Kapitola Hledání odpovědi byla v samizdatovém vydání této knihy koncipována jako úvodní. V současné době, kdy hledíme především na celkový význam díla, si ji dovolujeme zařadit jako dodatek, nicméně jako dodatek důležitý a nezbytný.“ Na druhou stranu nikde v knize není otištěna žádná informace o samizdatových vydáních titulu.

Obsahově zdůvodňují také editoři Patočkova titulu z roku 1991 připojení staršího textu ke dvěma mladším, které vyšly společně v EE: „Svazek *Tři studie o Masarykovi* přináší dva autorovy texty ze 70. let, s nimiž se čtenáři mohli seznámit již v samizdatovém a exilovém vydání pod titulem *Dvě studie o Masarykovi*,¹⁷³ a připojuje k nim stať z let třicátých, která ukazuje východiska Patočkových úvah, a podtrhuje tak kontinuitu a prohloubení Patočkovy náročné konfrontace Masarykova myšlení se současným filosofickým kontextem.“¹⁷⁴ V ediční poznámce jsou zaznamenána mnohá samizdatová vydání, pouze expediční je vynecháno.

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 226–227.

¹⁶⁸ Palouš, Radim: *Dopisy kmotřenci*, 1. vyd. Praha: Zvon, 1990. 107 s.

¹⁶⁹ Palouš, Radim: *Čas výchovy*, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 237 s.

¹⁷⁰ Palouš, Radim: *Česká zkušenost: příspěvek k dějinám české filosofie: o Komenského škole stáří, o Bolzanově významu v našem duchovním vývoji a o Masarykově filosofickém mládí – se závěrečným odkazem k Patočkovi*, 2. vyd. Praha: Academia, 1994. 176 s.

¹⁷¹ Palouš, Radim: *Světověk, neboli, 1969: hypotéza o konci novověku, ba o konci celého evropského a o počátku světověku*, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 94 s. (pův. v EE název začínal až rokem 1969).

¹⁷² Němec, Jiří: *Únos Evropy: mýtus – divertimento k filozofii dějin*. Praha: Dauphin, 1994. 136 s.

¹⁷³ Patočka, Jan: *Dvě studie o Masarykovi*, 1977, EE: 22.

¹⁷⁴ Patočka, Jan: *Tři studie o Masarykovi*, ed. P. Kouba, I. Chvatík, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991, str. 128.

Stejného opomenutí v ediční poznámce se dopustili i autoři Patočkových *Kacířských esejí o filosofii dějin* z roku 1990¹⁷⁵ a samizdatové vydání není vůbec registrováno v práci *Sókratés*,¹⁷⁶ jejíž textové znění autoři čerpají z autorem revidovaných podkladů připravených k plánovanému vydání titulu v Čs. spisovateli z roku 1969.

Chybně jsou bibliografické údaje ze samizdatových edic uvedeny ve vydání úvah Zdeňka Neubauera *Deus et natura* nakladatelství Sus liberans z roku 1999,¹⁷⁷ text knihy je ovšem ze strojopisu přebírán bez pravopisných úprav.

V téměř nezměněné, ale autorem přehlédnuté a schválené podobě jsou ve vydáních z let 1993 a 1995¹⁷⁸ přetiskovány samizdatové svazky *Poznámek k dějinám filosofie* Egona Bondyho.¹⁷⁹

Kuriózní je textová historie *Tři přednášek o dějinách a náboženství*¹⁸⁰ Jana Sokola, jednoho z posledních titulů realizovaných v EE. Jejich znění pro samizdatové vydání vzniklo diplomatickým přepisem magnetofonového záznamu bez vědomí autora. Tomu se pak expediční výtisk náhodou „dostal do rukou“, díky čemuž měl možnost provést redakční úpravy textu, opravil zejména „vychýlení z vazby, překlepy a brepty“.¹⁸¹ Editor knižní realizace přednášek z roku 1996 čerpá z tohoto upraveného exempláře a v úvodu popisuje celou tuto historii, ačkoliv dílo je znovu vydáváno bez vědomí autora.

Soubor úvah Zdeňka Rotrekla *Barokní fenomén současnosti a jiné úvahy*¹⁸² prošel poměrně spleťtým kompozičním vývojem, nakonec vyšel knižně pod zkráceným názvem v nakladatelství Torst v roce 1995.¹⁸³ Do ediční poznámky z roku 1995 je převzata ediční poznámka autora z rukopisu, který byl přiložen k neuskutečněnému vydání jeho díla v roce 1993 a pro vydání v Torstu slouží jako výchozí textový zdroj. Ve své poznámce Rotrekl popisuje vydání v Expedici a důvody (ne)zařazení některých úvah, např. neotiskl úvahu o Ivanu Blatném, aby v podmínkách disentu neohrozil jeho objevitele Vladimíra Bařinu.

¹⁷⁵ Patočka, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*, 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 162 s.

¹⁷⁶ Patočka, Jan: *Sókratés: přednášky z antické filosofie*, 1. vyd. Praha: SPN, 1991. 158 s.

¹⁷⁷ Neubauer, Zdeněk: *Deus et natura: (náboženské úvahy na pozadí ontologie subjektivity)*, ed. Š.

Doležalová, J. Hlaváček, 1. vyd. Praha: Sus liberans, 1999. 159 s.

¹⁷⁸ Bondy, Egon: *Filosofie sklonku antiky a křesťanského středověku*, ed. M. Machovec. Praha: Vokno, 1993. 254 s.

Bondy, Egon: *Středověká islámská a židovská filosofie – Filosofie renesance a reformace*, ed. M. Machovec. Praha: Vokno, 1995. 221 s.

¹⁷⁹ Bondy, Egon: *Poznámky k dějinám filosofie. Svazek IV. Filosofie konce antiky a raného křesťanství*, 1981, EE: 108.

Bondy, Egon: *Poznámky k dějinám filosofie. Svazek VI. Dějiny islámské a židovské středověké filosofie*, 1980, EE: 110.

¹⁸⁰ Sokol, Jan: *Tři přednášky o dějinách a náboženství*, 1989, EE: 272.

¹⁸¹ Sokol, Jan: *Tři přednášky o dějinách a náboženství*, ed. Z. Pinc. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1996, str. 3.

¹⁸² Rotrekl, Zdeněk: *Barokní fenomén v současnosti a jiné úvahy*, 1987, EE: 262.

¹⁸³ Rotrekl, Zdeněk: *Barokní fenomén v současnosti*, 1. vyd. Praha: Torst, 1995. 232 s.

K samotnému textu pro vydání roku 1993 dále píše: „Některá zamyšlení jsem publikoval po listopadu 1989 v mnou obnovené a mnou řízené revui Akord [...] také z toho důvodu, že vinou nekvalitního opisu rukopisu se v samizdatových exemplářích vyskytovala celá řada chyb a překlepů. [...] Připojil jsem i několik dalších dobových úvah, psaných na přání různých redakcí po listopadu 1989.“¹⁸⁴ Editoři nového svazku z roku 1995 vyřadili se souhlasem autora těchto několik „dalších úvah“ a naopak připojili dva starší eseje, rozhodli se tak pro kompozici souboru, která zahrnuje pouze texty předrevoluční.

*Zpráva o třetím českém hudebním obrození*¹⁸⁵ Ivana M. Jirouse, jediná esejistická práce v EE z oblasti undergroundu, prošla po revoluci několika vydáními. V úplném znění se poprvé objevila v komentovaném výboru z Jirousových esejí a kritik *Magorův zápisník* v roce 1997.¹⁸⁶ Tato edice registruje expediční vydání v bibliografii eseje, ale textově vychází ze spolehlivějšího vydání v Edici Popelnice. Z *Magorova zápisníku* byl kompletní text převzat do *Pravdivého příběhu Plastic People*¹⁸⁷ a *Pohledů zevnitř*¹⁸⁸ ze stejného roku 2008, mezitím se v několika publikacích objevily rozsáhlé úryvky. Editor *Pohledů* ovšem volil jako určující „zřejmě první samizdatové vydání tohoto textu“ z EE a podle něj opravuje ve znění ze *Zápisníku* „několik drobných tiskových chyb“.¹⁸⁹ Počtvrté a zatím naposledy v roce 2013 se v nezkráceném znění objevila *Zpráva* v dokumentární „*Hnědé knize*“ o procesech s českým undergroundem.¹⁹⁰

Nejpozději, zato ale s nadstandardní ediční péčí, podrobnou ediční poznámkou a rozsáhlým komentářem, vyšly *Máchovske studie* Růženy Grebeníčkové v roce 2010.¹⁹¹ Editor svazku zahrnul do expedičního znění jednu studii navíc a připojil další dva oddíly, které představují autorčiny pozdější studie o Máchovi. Textově vychází z textu jejich prvního zveřejnění, k vydání EE přihlíží pouze jako k sekundárnímu pramenu.

¹⁸⁴ Tamtéž, str. 223

¹⁸⁵ Jirous, Ivan: *Zpráva o třetím českém hudebním obrození*, 1976, EE: 4.

¹⁸⁶ Jirous, Ivan Martin: *Magorův zápisník*, ed. M. Špirit, 1. vyd. Praha: Torst, 1997. 801 s.

¹⁸⁷ Jirous, Ivan Martin: *Pravdivý příběh Plastic People*, 1. vyd. Praha: Torst, 2008. 245 s.

¹⁸⁸ *Pohledy zevnitř: česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Přeborn: Pistorius & Olšanská, 2008. 173 s.

¹⁸⁹ Tamtéž, str. 151.

¹⁹⁰ „*Hnědá kniha*“ o procesech s českým undergroundem, eds. M. Machovec, P. Navrátil, F. Stárek, 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 515 s.

¹⁹¹ Grebeníčková, Růžena: *Máchovske studie*, ed. M. Špirit. Praha: Academia, 2010. 641 s.

5.5 DOKUMENTY

Do následující kapitoly jsou shrnuty žánry primárně nebeletristické, nefiktivní, osobního a dokumentárního charakteru – dopisy, vzpomínky a rozhovory. I tyto žánry jsou do jisté míry stylizovány a s žánry „fiction“ literatury se prolínají, ale bereme je jako díla, jejichž primární intence není umělecká ani odborná.

EE vydala česky psané dopisy od dvou autorů – Václava Havla a Ladislava Hejdánka. Hejdánkovo *Dopisy přáteli* ale nikdy nebyly odeslány skutečnému adresátovi, autor pouze příhodně využívá stylizovanou korespondenční formu (podobně jako Paloušovy *Dopisy kmotřenci*) k zachycení duchovní atmosféry počátků Charty 77, obsahově jde o kombinaci esejů a vzpomínek. Tyto texty byly knižně vydány pouze jednou v roce 1993,¹⁹² v knize není otištěn žádný aparát, který by upozorňoval na jejich předchozí vydání, i v tiráži stojí: „vydání první“.

Dopisy Olze Václava Havla byly po Sametové revoluci vydány dvakrát, resp. třikrát. První dvě vydání vyšly z brněnského nakladatelství Atlantis v letech 1990¹⁹³ a 1992.¹⁹⁴ Ani jednu z těchto publikací nedoprovází žádný poznámkový aparát, či komentář nových vydavatelů. Tento fakt je o to tristnější, že redaktoři v nich otiskli i dobové dokumenty a Lopatkovu ediční poznámku, které pocházejí z jím připraveného expedičního vydání z roku 1983, jejich text je tedy evidentně kopií právě tohoto znění a nejedná se o nově uspořádaný, ani autorem přepracovaný soubor. V tomto případě jsou nadměru zavádějící informace v tiráži, kde je vydání uvedeno jako „první“, resp. „druhé, rozšířené“, a kde se nevyskytuje ani jméno Jana Lopatky jako editora.

Náležitě edičně připraveny byly *Dopisy* pro pátý svazek Havlových *Spisů* vydaný v roce 1999.¹⁹⁵ V důkladné ediční poznámce informuje editor i o kvalitě předchozích vydání v Atlantisu: „Východiskem všech tří [zahrnuje i vydání v Sixty-Eight Publishers, 1985] tištěných vydání byly strojopisné opisy [...] různé kvality, a v knihách jsou proto desítky textových chyb, nepřesností a odchylek od původního textu, [...]“ Samotné vydání ve *Spisech* „se opírá o rukopisné originály dopisů, a k širšímu okruhu čtenářů se tak *Dopisy Olze* (rozumí se v Lopatkově uspořádání) dostávají poprvé v podobě kriticky ověřeného textu“.¹⁹⁶

¹⁹² Hejdánek, Ladislav: *Dopisy přáteli*, 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 134 s.

¹⁹³ Havel, Václav: *Dopisy Olze: červen 1979 – září 1982*, ed. J. Lopatka, 1. vyd. Brno: Atlantis, 1990. 395 s.

¹⁹⁴ Havel, Václav: *Dopisy Olze: červen 1979 – září 1982*, ed. J. Lopatka, 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992. 395 s.

¹⁹⁵ Havel, Václav: *Dopisy Olze*, ed. M. Špirit, 1. vyd. (celkově 5.). Praha: Torst, 1999. 729 s.

¹⁹⁶ Tamtéž, str. 682.

U memoárových textů se strategie polistopadových redaktorů a nakladatelů liší. Výbor *Vybledlá fotografie* sestavený Milenou Kuthanovou-Bubeníčkovou byl vydán v roce 1991 jen s minimální ediční poznámkou, která nicméně vyjmenovává vydání v jednotlivých samizdatových edicích. Titul *Vzpomínky na slovenské národní povstání*¹⁹⁷ Bedřicha Placáka vyšel pod jiným názvem *Partyzáni bez legend* již v roce 1992.¹⁹⁸ O historii textu či jeho úpravách zde ale není žádná zpráva, nevíme, zda došlo k dalším změnám oproti samizdatovému znění, ani pořadí vydání v tiráži není uvedeno.

Z *Mých vzpomínek* Václava M. Havla vyšla v EE jen druhá kapitola *Bohatýrský život Miloše Havla*, celý soubor, kromě nedokončeného osmého dílu, byl publikován knižně v roce 1993.¹⁹⁹ Protože editorovi nebyl dán prostor pro podrobné vypsání všech úprav, svou práci na *Vzpomínkách* popisuje alespoň obecně. Východiskem pro něj byla samizdatová vydání jednotlivých dílů porovnávaná s dochovaným rukopisem. Text podrobil zásadním stylistickým úpravám, které byly dle editora nutné, neboť autor již konečnou redakci textu, kterou plánoval pro jeho širší zveřejnění mimo rodinný okruh, nestihl provést. Navíc v knize kromě „strukturálně“ motivovaných škrtnů „byly v nečetných případech vynechány též pasáže, jež mohou být zajímavé pouze z hlediska v technickém smyslu úzce soukromě rodinného“.²⁰⁰

Alternativní řešení volili autoři vydání *Příběhu orwellovských let* Vladimíra Liberdy v roce 1995, kteří se škrtnutí textu vyhnuli a nahradili jej grafickým odlišením.²⁰¹ V krátké ediční poznámce popisují: „[Pro větší přehlednost užíváme] kurzívu u textů psaných dodatečně v únoru 1995 a zmenšené písmo pro pasáže vyznačující se mimořádnou detailností, či odbočením od hlavního tématu.“²⁰²

Bez jakékoliv ediční poznámky či komentáře vyšli *Stvořitelé světa* Zdeňka Urbánka, také v roce 1995.²⁰³ V tiráži je ovšem toto vydání uvedeno jako druhé, autorizované, jeho autoři si tedy uvědomují minimálně návaznost na exilové vydání v Sixty-Eight Publishers (1989) a dávají najevo, že vydání bylo autorem nově připraveno. Nelze jim v tomto případě vytýkat ani opomenutí vydání v EE, jelikož v samizdatu vyšla pouze neúplná verze *Popaměti: Zatímní část zvolna vznikajících Stvořitelů světa, stav listopad 1984*,²⁰⁴ a autor doplnil ke své knize další dva samostatné díly již z 90. let, jedná se tedy spíše o nové dílo.

¹⁹⁷ Placák, Bedřich: *Vzpomínky na slovenské národní povstání*, 1988, EE: 247.

¹⁹⁸ Placák, Bedřich: *Partyzáni bez legend: život a boje partyzánské brigády na západním Slovensku*. Praha: Klub osvobozeného samizdatu, 1992. 173 s.

¹⁹⁹ Havel, Václav Maria: *Mé vzpomínky*, ed. K. Palek. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1993. 462 s.

²⁰⁰ Tamtéž, str. 462.

²⁰¹ Jejich odlišný postup je také dán účastí autora na vydání.

²⁰² Liberda, Vladimír: *Příběh orwellovských let*, 1. vyd. Brno: Doplněk, 1995. 239 s.

²⁰³ Urbánek, Zdeněk: *Stvořitelé světa*, 2. vyd., autoriz. Brno: Atlantis, 1995. 180 s.

²⁰⁴ Urbánek, Zdeněk: *Popaměti: Zatímní část zvolna vznikajících Stvořitelů světa, stav listopad 1984*, 1984, EE: 200.

Žánr rozhovoru je v EE zastoupen tvorbou dvou autorů, resp. jednoho autora a jedné autorské dvojice. Obsáhlá interview byla projektem Karla Hvížd'aly, v EE vyšla dvě, *Dálkový výslech* s Václavem Havlem a *Myslet zeleň světa* s Václavem Bělohradským. *Výslech* byl vydán po roce 1989 celkem šestkrát. Potřetí ve čtvrtém svazku Havlových *Spisů*. Z něj je patrné, že předchozí vydání (1989, 1990) čerpala z expedičního znění a edičně se na nich podílel sám Karel Hvížd'ala, jen jeho pozměněná ediční poznámka se při sázení textu do tisku ztratila, ve *Spisech* je otištěna a další otisky čerpají svůj text z nich.

Bělohradského rozhovor vyšel v roce 1991, i na tom se Hvížd'ala edičně podílel. V tiráži je mimořádně správně uvedeno „vydání 3., v ČSFR 1.“.

Druhým typem rozhovorů, které vycházely „na pokračování“ v EE, byly kontemplativní rozhovory platónského typu Sidonia a Sakateky (pseudonymy Zdeňka Neubauera a Ivana M. Havla). Všech šest rozhovorů společně s dalšími vyšlo v knize *Sidonia a Sakateky čtrnáctero vykročení* roku 2004.²⁰⁵ Expediční texty editor pro tento svazek téměř o čtvrtinu zredukoval (autoři konečnou redakci schválili).

5.6 PŘEKLADY

Překlady všech žánrů z EE, které po roce 1989 vyšly tiskem, převážně nekomentují jejich vydání v samizdatu. Případné komentáře se vztahují k původnímu dílu, jeho obsahu a působení v literární historii, životu jeho autora. Pokud se v jejich vydáních vyskytuje ediční poznámka, věnuje se většinou problematice překladu a jeho zdroje, textové úpravy se omezují na korekci podle revidované podoby originálního díla.²⁰⁶ Tento stav je nejspíše způsobený

²⁰⁵ Neubauer, Zdeněk – Havel, Ivan M.: *Sidonia a Sakateky čtrnáctero vykročení*, ed. K. Palek, 1. vyd. Praha: Sofis, 2004. 365 s.

²⁰⁶ Landsberg, Paul Ludwig: *Zkušenost smrti: výběr studií*, ed. J. Němec, přel. L. Hejdánek a J. Sokol, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 202 s.

Lorenz, Konrad: *8 smrtelných hříchů*, přel. P. Příhoda a M. Špinko, 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 99 s.

Hayek, Friedrich August von: *Cesta k nevolnictví*, přel. P. Bratinka. Praha: Občanský institut, 1991. 129 s.

Bonhoeffer, Dietrich: *Na cestě k svobodě: (listy z vězení)*, přel. M. Černý, M. Heryán, J. Šimsa a V. Renč, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1991. 287 s.

Guardini, Romano: *Konec novověku: pokus o orientaci*, přel. O. Veselý, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1992. 95 s.

Vernant, Jean-Pierre: *Počátky řeckého myšlení*, přel. M. Rejchrt, 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 87 s.

Arendt, Hannah: *Krise kultury: (čtyři cvičení v politickém myšlení)*, přel. M. Palouš, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. 157 s.

Mandelštamová, Naděžda J.: *Dvě knihy vzpomínek*, přel. L. Dušková, 1. vyd. Brno: Atlantis, 1996. 725 s.

Montale, Eugenio: *Anglický roh: výběr z poezie*, přel. J. Vladislav, 1. vyd. v tomto překladu. Praha: Paseka, 2001. 139 s.

tím, že se v momentě vydání jednalo o žijící překladatele, kteří nové vydání vždy aktualizovali.

V některých knihách se ovšem zmínka o historii překladu, jeho vzniku a šíření v samizdatu objeví v úvodu překladatele či v ediční poznámce,²⁰⁷ příležitostně jsou exaktně uvedeny i údaje o vydání v tiráži.²⁰⁸ V ediční poznámce *Hymnu o perle*²⁰⁹ se ovšem vyskytla chyba, jako „majitel“ EE je zde uveden Vladimír Pistorius. Tuto chybu je možné přičíst nepozornosti editora, nebo obtížné dostupnosti informací o samizdatových edicích na začátku 90. let. Druhá možnost by vysvětlovala i pochybení nakladatele knihy Raymonda Moodyho, v jejíž tiráži stojí, že „český anonymní samizdatový překlad *Života po životě*“ zrevidoval Boris Jaroš,²¹⁰ ačkoliv v bibliografii EE je jako překladatel tohoto titulu uveden Karel Pala. Bez ediční poznámky nelze ovšem výchozí text přesně identifikovat, je tedy možné, že se jedná o jiný překlad, než ten expediční.

Zvláštní je případ překladu Petra Kopty, jenž byl připravován ke knižnímu vydání posmrtně. Citujeme z ediční poznámky: „Knižně vychází tento Koptův překlad poprvé. Předcházela mu ovšem dvě samizdatová vydání – první z roku 1983 v [EE] a druhé (zřejmě opis prvního) bez uvedení roku vydání. Text našeho vydání se opírá o strojopis (kopii), poskytnutý rodinou Petra Kopty, a o text z [EE].“²¹¹

²⁰⁷ Rilke, Rainer Maria: *Elegie z Duina*, přel. J. Gruša, 1. vyd. tohoto překladu. Praha: Mladá fronta, 1999. 61 s.

Heidegger, Martin *„Už jenom nějaký bůh nás může zachránit“: rozhovor s Martinem Heideggerem pro německý časopis Der Spiegel*, přel. I. Chvatík, 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2012. 53 s.

Heidegger, Martin *Martin Heidegger: rozhovory k osmdesátým narozeninám*, přel. I. Chvatík, 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2013. 52 s.

²⁰⁸ Canetti, Elias: *Svědění slov*, přel. Z. Jančařík, 2. (1. knižní) vyd. Praha: Torst, 1992. 284 s.

²⁰⁹ Miłosz, Czesław: *Hymnus o perle*, přel. M. Červenka, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 149 s.

²¹⁰ Moody, Raymond A.: *Život po životě – Úvahy o životě po životě – Světlo po životě*, přel. B. Jaroš a I. Jarošová, 1. vyd. Praha: Odeon, 1991.

²¹¹ Verlaine, Paul: *Moudrost*, přel. P. Kopta, 1. vyd. Praha: Aurora, 1995. 105 s.

6 SHRnutí NA ZávĚR

Z analýzy produkce samizdatové Edice Expedice vyplývá, že textová kvalita titulů připravených pod její hlavičkou byla na vysoké úrovni. Zvýšený výskyt překlepů v opisovaných publikacích způsobily pouze ztížené technické podmínky, za kterých opisy vznikaly, bez možnosti využití odborného nakladatelského personálu a tiskařského zázemí, ovšem i v tomto ohledu se „škody“ zdají být minimální. Žádná z edičních poznámek svazků připravených po roce 1989 nenaznačuje, že by samizdatové zdroje, se kterými jejich editoři pracovali a které srovnávali se zněním rukopisů, byly zásadně nespolehlivé, právě naopak, rozdíl mezi textovým zpracováním „svobodných“ editorů a expedičním jsou vesměs marginální.

Podstatné změny ve znění polistopadových publikací oproti expedičním strojopisům jsou zpravidla dány přehodnocením editorského přístupu, dostupností nových zdrojů či nově projevenou autorskou vůlí, nikoliv nedostatky samizdatových textů. Platí to zejména pro díla původně připravená a poprvé vydaná v EE. Editorské výkony některých jejích členů, zvláště Jana Lopatky, lze označit za nadstandardní i z dnešního pohledu. Není důvod, proč upírat této produkci přívlastek „knižní“.

O to nesmyslněji působí přístup některých nakladatelů z 90. let, kteří své knihy, již dříve vydané v samizdatu (či dokonce tiskem v exilu), vydávali v tiráži s údajem „vydání první“ a bez jakékoliv informace o historii předkládaného díla. Jak píše ve svém článku z Literárních novin roku 1991 Michael Špirit: „Opomíjením minulosti knihy v tirážích [...] se velmi nenápadně gumuje dějinná paměť: zamlčuje se, v jakých poměrech kniha vznikla, a znicotňují se aktivity, které ony poměry rozhodujícím dílem pohřbily. A především sem proniká chaos, který do budoucna zakládá nejen ediční, ale už i textologické potíže.“²¹² Ani textová kvalita těchto publikací nebývá valná, čerpají z náhodných pramenů bez důkladné revize.

Redaktoři vskutku „nekritických“ vydání samizdatových titulů po roce 1989 přednostně volí jako výchozí znění to, které se blíží co nejvíce knižnímu zpracování v běžném slova smyslu, tedy z knih vydaných v exilu, případně podkladů z konce 60. let připravovaných pro tisk, který nakonec nebyl realizován. Tento postup je logický, pokud se jedná o text, který byl zpracován pod dohledem autora, z takových zdrojů opisovali svá vydání často i samizdatoví producenti. Neoprávněná je taková volba například v situaci, kdy domácí samizdatové prameny jsou spolehlivější než knižní exilové, především kvůli obtížné, ne-li nemožné

²¹² Špirit, Michael: Když někdy v září 1989..., in *Literární noviny* 2, 1991, č. 38, str. 4.

komunikaci autora, který zůstává v komunistickém Československu, s nakladatelem v zahraničí. Podložená musí být volba výchozího textu také v momentě, kdy podklady pro tisk ze 60. let musely, i za uvolněných podmínek, projít ideologickou cenzurou.

Kromě takových vydání se v 90. letech objevuje množství jiných, která se snaží o zasazení děl do příslušného literárněhistorického kontextu alespoň v paratextech – medailoncích autorů na obálkách, úvodech, předmluvách, doslovecích, komentářích apod. Často se tak děje ale z popudu a péčí samotných autorů a především u nebeletristických děl. Také vznikají některé edice přímo za účelem rehabilitace národní literatury v očích veřejnosti.²¹³

V neposlední řadě už v 90. letech, zejména ve druhé polovině, vycházejí i odborně edičně a kriticky zpracované svazky,²¹⁴ i některé sebrané spisy – u těch se ale jedná především o díla vycházející ze samizdatové přípravy,²¹⁵ nebo o díla, jejichž společenská významnost je tzv. nejpálčivější.²¹⁶

Postupně přibývá spolehlivých vydání děl, která byla dlouho odkázána na svépomocné opisování. Tato vydání upravují opomenutí, ke kterým přes vypětí všech zúčastněných v samizdatu došlo, dotahují projekty, které nebylo možné v omezených podmínkách realizovat, podrobně zaznamenávají (nejen) textovou historii děl a zasazují je do odpovídajícího kontextu. Máme tak k dispozici vydání, ze kterých je bez pochybností možné čerpat textová znění a která důstojně zprostředkovávají nakladatelské úsilí v omezených samizdatových podmínkách širší veřejnosti.

²¹³ Minus 21, Orientace.

²¹⁴ Především z dílny nakladatelství Torst a Triáda.

²¹⁵ Sebrané spisy Bohumila Hrabala, Dílo Jana Zahradníčka, Dílo Bedřicha Fučíka, Sebrané Spisy Jana Patočky.

²¹⁶ Spisy Václava Havla.

7 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

7.1 LITERATURA

- Čáslavová, Petra: Edice Expedice. *Slovník české literatury po roce 1945*. [online]. 13. 7. 2014 [cit. 2014–07–13]. Dostupné z:
<http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=1879&hl=edice+expedice>
+
- Červenka, Miroslav: Dvě poznámky k samizdatu, in: *Kritický sborník 1981–1989: výbor ze samizdatových ročníků*, ed. K. Palek, 1. vyd. Praha: Triáda, 2009, str. 21–29.
- Editor a text: úvod do praktické textologie*, ed. R. Havel a kol., 2. vyd., ed. J. Flaišman a M. Kosák, Praha – Litomyšl: Paseka, 2006. 182 s.
- Fidelius, Petr: Kultura „oficiální“ a „neoficiální“, in: *Kritický sborník 1*, 1981, č. 3, str. 71–89.
- Fidelius, Petr: Zapomenutý otazník nad „ineditní“ literaturou, in: *Kritický sborník 1981–1989: výbor ze samizdatových ročníků*, ed. K. Palek, 1. vyd. Praha: Triáda, 2009, str. 11–13.
- Gruntorád, Jiří: Bibliografie Edice Expedice, in G. Romanová: *Příběh Edice Expedice*. Sešity knihovny Václava Havla 6, 2014, č. 16, str. 159–181.
- Gruntorád, Jiří: Samizdatová literatura v Československu sedmdesátých a osmdesátých let, in: *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945–1989*, ed. J. Alan. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, str. 493–507.
- Hanáková, Jitka: *Edice českého samizdatu 1972–1991*, Praha: Národní knihovna České republiky, 1997. 368 s.
- Holý, Jiří: O českém literárním samizdatu, in *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví v Praze 25*, PNP 1991, str. 25–40.
- Kautman, František: Otazníky kolem ineditní literatury, in: *Kritický sborník 1981–1989: výbor ze samizdatových ročníků*, ed. K. Palek, 1. vyd. Praha: Triáda, 2009, str. 5–10.
- Lopatka, Jan: Ptají se, já se kroutím, jak můžu, ale nakonec stejně vypovídám, in: *Předpoklady tvorby: kritické vydání*, ed. M. Špirit, 2. tištěné, celkově 4. vyd. Praha: Triáda – Plus, 2010, str. 170–179.
- Prečan, Vilém: Nezávislá literatura a samizdat v Československu 70. a 80. let, in *Literární archiv: sborník Památníku národního písemnictví v Praze 25*, 1991, str. 13–24.
- Richterová, Sylvie: Etika a estetika samizdatu v období „normalizace“, in *Souvislosti 26*, 2013, č. 3, str. 160–182.

Špirit, Michael: Když někdy v září 1989..., in *Literární noviny* 2, 1991, č. 38, str. 4.

Vrba, Tomáš: Nezávislé písemnictví a svobodné myšlení v letech 1970–1989, in: *Alternativní kultura: příběh české společnosti 1945–1989*, ed. J. Alan. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2001, str. 265–293.

7.2 PRAMENY

„*Hnědá kniha*“ o procesech s českým undergroundem, ed. M. Machovec, P. Navrátil, F.

Stárek, 1. vyd. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2012. 515 s.

Arendt, Hannah: *Krise kultury: (čtyři cvičení v politickém myšlení)*, přel. M. Palouš, 1. vyd.

Praha: Mladá fronta, 1994. 157 s.

Benda, Václav: *Noční kádrový dotazník a jiné boje: texty z let 1977–1989*, ed. P. Benda, 1.

vyd. Praha: Agite/Fra, 2009. 375 s.

Benda, Václav – Bendová Kamila: *Dopisy přes mříže*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2007. 294 s.

Bílý, Jaroslav: *Zostření paměti po úrazu: (hypermnnesia posttraumatica)*, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1993. 317 s.

Binar, Ivan: *Rekonstrukce*, 1. vyd. Praha: Torst, 2002. 177 s.

Binar, Ivan – Pecka, Karel – Kantůrková, Eva: *Tři prózy z trezoru*, 1. vyd. Praha: Evropský kulturní klub, 1990. 122 s.

Blatný, Ivan: *Pomocná škola Bixley*, ed. Z. Hejda, V. Färber a A. Petruželka. Praha: Torst, 1994. 173 s.

Blatný, Ivan: *Pomocná škola Bixley: 1979, 1987, 2011*, ed. A. Petruželka, 1. vyd. tohoto souboru. Praha: Triáda, 2011. 405 s.

Blatný, Ivan: *Stará bydlíště*, ed. M. Pluháček, 2. vyd. Brno: Petrov, 1992. str. 101

Bondy, Egon: *3x Egon Bondy*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 246 s.

Bondy, Egon: *Básnické sbírky z let 1950–1953*, ed. M. Machovec, 2., opr. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1992. 174 s.

Bondy, Egon: *Básnické sbírky z let 1954–1963*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1990. 177 s.

Bondy, Egon: *Epické básně z padesátých let*, ed. M. Machovec, 2., opr. vyd. Praha: Pražská imaginace, 1991. 110 s.

Bondy, Egon: *Filosofie sklonku antiky a křesťanského středověku*, ed. M. Machovec. Praha: Vokno, 1993. 254 s.

- Bondy, Egon: *Invalidní sourozenci*. Bratislava: Archa, 1991. 150 s.; též ed. M. Machovec, 4. vyd., (1. vyd. v nakl. Akropolis). Praha: Akropolis, 2012. 188 s.
- Bondy, Egon: *Leden na vsi – Dopis Ladislavu Radoňskému o Marxovi a ateismu: leden 1977*, 1. vyd. Praha: Torst, 1995. 101 s.; též 2. vyd. Praha: Torst, 2007. 110 s.
- Bondy, Egon: *Máša a Běta: dvě novely*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Praha: Akropolis, 2006. 123 s.
- Bondy, Egon: *Středověká islámská a židovská filosofie – Filosofie renesance a reformace*, ed. M. Machovec. Praha: Vokno, 1995. 221 s.
- Bondy, Egon: *Šaman*, ed. M. Machovec, 2. vyd., (1. samostatné). Praha: Akropolis, 2006. 139 s.
- Bonhoeffer, Dietrich: *Na cestě k svobodě: (listy z vězení)*, přel. M. Černý, M. Heryán, J. Šimsa a V. Renč, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1991. 287 s.
- Boučková, Tereza: *Indiánský běh*, 1. vyd. Bratislava: Fragment, 1991. 127 s.
- Canetti, Elias: *Svědění slov*, přel. Z. Jančařík, 2. (1. knižní) vyd. Praha: Torst, 1992. 284 s.
- Černohlávek, Jiří: *Básně*, ed. O. Stehlíková, 1. vyd. Praha: Torst, 2010. 376 s.
- Černý, Václav: *Eseje o české a slovenské próze*, ed. E. Červinková, J. Šulc. Praha: Torst, 1994. 190 s.
- Černý, Václav: *O povaze naší kultury*, 1. vyd. v ČSFR. Brno: Atlantis, 1991. 71 s.
- Dienstbier, Jiří: *O hostitelích a hostech: (divadelní hry)*, ed. L. Jungmannová, 1. vyd. Praha: Galén, 2011. 279 s.
- Dvořák, Ladislav: *Jak hromady pobitých ptáků*, ed. R. Krumphanzl, 1. souborné vyd. Praha: Torst, 1998. 596 s.
- Fučík, Bedřich: *Čtrnáctero zastavení*, ed. M. Trávníček, V. Binar, 1. knižní vyd. Praha: Melantrich, 1992. 357 s.
- Grebeníčková, Růžena: *Máchovske studie*, ed. M. Špirit. Praha: Academia, 2010. 641 s.
- Grossman, Jan: *Analýzy*, ed. J. Holý, T. Pokorná, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991. 434 s.
- Gruša, Jiří: *Dotazník aneb Modlitba za jedno město a přítele*, 1. vyd. v ČSFR. Brno: Atlantis, 1990. 188 s.
- Gruša, Jiří: *Mimner, aneb, Hra o smrd'ocha: (Atmar tin Kalpadotia)*, 1. vyd. Praha: Odeon, 1991. 131 s.
- Guardini, Romano: *Konec novověku: pokus o orientaci*, přel. O. Veselý, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1992. 95 s.
- Hauková, Jiřina: *Básně*, ed. M. Špirit, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 2000. 1086 s.

- Hauková, Jiřina: *Motýl a smrt: (1970–1975)*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 75 s.
- Hauková, Jiřina: *Světlo v září: 1978–1984*, [Kostelec nad Černými lesy][Jinočany]: H&H – KDM – Kruh, 1995. 97 s.
- Hauptbahnhof, Eberhardt: *Knihá básňů převertšovná, již vlastnodušně protřpěl a v řeč svázal Eberhardt Hauptbahnhof, básník český*, 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1995. 115 s.
- Havel, Václav et al.: *V hlavní roli Ferdinand Vaněk*, ed. L. Jungmannová, 1. vyd. v tomto uspořádání. Praha: Academia, 2006. 401 s.
- Havel, Václav Maria: *Mé vzpomínky*, ed. K. Palek. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1993. 462 s.
- Havel, Václav: *Asanace: hra o pěti jednáních*, Praha: Galaxie, 1990. 97 s.
- Havel, Václav: *Dopisy Olze: červen 1979 – září 1982*, ed. J. Lopatka, 1. vyd. Brno: Atlantis, 1990. 395 s.; též 2., opr. vyd. Brno: Atlantis, 1992. 395 s.; též ed. M. Špirit, 1. vyd. (celkově 5.). Praha: Torst, 1999. 729 s.
- Havel, Václav: *Hry 2*, 1. vyd. v tomto uspořádání. Brno: Větrné mlýny, 2011. 537 s.
- Havel, Václav: *Hry 3*, 1. vyd. tomto uspořádání. Brno: Větrné mlýny, 2011. 154 s.
- Havel, Václav: *Hry*, ed. E. Šormová, 1. vyd. Praha: Torst, 1999. 1043 s.
- Havel, Václav: *Hry: soubor her z let 1963 – 1988*, ed. A. Freimanová, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Lidové noviny, 1992. 511 s.
- Havel, Václav: *Largo desolato*, Brno: Artforum, 1990. str. 2
- Havel, Václav: *Žebrácká opera: na téma Johna Gaye*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 85 s.
- Hayek, Friedrich August von: *Cesta k nevolnictví*, přel. P. Bratinka. Praha: Občanský institut, 1991. 129 s.
- Heidegger, Martin: „*Už jenom nějaký bůh nás může zachránit*“: *rozhovor s Martinem Heideggerem pro německý časopis Der Spiegel*, přel. I. Chvatík, 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2012. 53 s.
- Heidegger, Martin: *Martin Heidegger: rozhovory k osmdesátým narozeninám*, přel. I. Chvatík, 1. vyd. Praha: Oikoymenh, 2013. 52 s.
- Hejda, Zbyněk: *Básně*, ed. V. Färber, A. Petruželka, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 1996. 363 s.
- Hejdánek, Ladislav: *Dopisy přáteli*, 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 134 s.
- Holubová, Miloslava: *Necestou cestou*, ed. M. R. Křížková, 1. vyd. Praha: Torst, 1998. 469 s.

- Holubová, Miloslava: *Víc než jeden život*, 1. vyd. v Melantrichu. Praha: Melantrich, 1994. 107 s.
- Chalupecký, Jindřich: *Na hranicích umění: několik příběhů*. Praha: Prostor, 1990. 158 s.
- Chalupecký, Jindřich: *Obhajoba umění 1934–1948*, ed. V. Karfík, M. Červenka, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1991. 254 s.
- Janovská, Jarmila: *Král Bumbác a Návětráctí*, 1. vyd. Boskovice: Albert, 1998. 190 s.
- Jirous, Ivan Martin: *Magorův zápisník*, ed. M. Špirit, 1. vyd. Praha: Torst, 1997. 801 s.
- Jirous, Ivan Martin: *Pravdivý příběh Plastic People*, 1. vyd. Praha: Torst, 2008. 245 s.
- Jirousová, Věra: *Co je tu, co tu není: básně z let 1964–1994*, 1. vyd. Praha: Torst, 1995. 158 s.
- Juliš, Emil: *Nevyhnutelnosti*, ed. J. Šulc, 1. vyd. Praha: Torst, 1996. 310 s.
- Kabeš, Petr: *Pěší věc a jiné předpokoje: (1979–1998)*, 1. vyd. tohoto souboru. Brno: Atlantis, 1998. 108 s.
- Kabeš, Petr: *Pěší věc: (1979–1985)*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1992. 59 s.
- Klánský, Mojmír: *Vyhnanství*, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 171 s.
- Kohout, Pavel: *Katyně*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 346 s.
- Kohout, Pavel: *Ubohý vrah: hra o dvou odděleních*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 75 s.
- Kolář, Jiří: *Prométheova játra*, 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1990. 217 s.; též ed. V. Karfík, 1. necenzur. vyd. (3., dopl.). Praha – Litomyšl: Paseka, 2000. 210 s.
- Komárková, Božena: *Původ a význam lidských práv*, ed. L. Hejdánek, 1. vyd. Praha: SPN, 1990. 234 s.
- Kriseová, Eda: *Klíční kůstka netopýra*, 1. vyd. Praha: Český spisovatel, 1994. 218 s.
- Kuběna, Jiří: *Blíženci v krvi*, 1. vyd. Brno: Vetus Via, 2004. 336 s.
- Landovský, Pavel: *Hodinový hoteliér a jiné hry*, ed. L. Jungmannová, Lenka, 1. vyd. Praha: Akropolis, 2013. 339 s.
- Landovský, Pavel: *Sanitární noc: divadelní podívaná o 2 částech, začátku, přestávce a konci*, 1. vyd. Praha: Dilia, 1990. 76 s.
- Landsberg, Paul Ludwig: *Zkušenost smrti: výběr studií*, ed. J. Němec, přel. L. Hejdánek a J. Sokol, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 202 s.
- Liberda, Vladimír: *Příběh orwellovských let*, 1. vyd. Brno: Doplněk, 1995. 239 s.
- Lopatka, Jan: *Předpoklady tvorby*, vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1991. 195 s.; též 2. tištěné, celkově 4. vyd. Praha: Triáda, 2010. 496 s.
- Lopatka, Jan: *Radiojournal v ko(s)mickém věku*. Praha: Inverze, 1993. 165 s.
- Lorenz, Konrad: *8 smrtelných hříchů*, přel. P. Příhoda a M. Špínka, 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 99 s.

- Machovec, Milan: *Ježíš pro moderního člověka*, 1. vyd. v Orbisu. Praha: Orbis, 1990. 230 s.
- Mandelštamová, Naděžda J.: *Dvě knihy vzpomínek*, přel. L. Dušková, 1. vyd. Brno: Atlantis, 1996. 725 s.
- Matoušek, Ivan: *Album*, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. 89 s.
- Matoušek, Ivan: *Mezi starými obrazy*, Olomouc: Votobia, 1999. 120 s.
- Miłosz, Czesław: *Hymnus o perle*, přel. M. Červenka, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 149 s.
- Montale, Eugenio: *Anglický roh: výbor z poezie*, přel. J. Vladislav, 1. vyd. v tomto překladu. Praha: Paseka, 2001. 139 s.
- Moody, Raymond A.: *Život po životě – Úvahy o životě po životě – Světlo po životě*, přel. B. Jaroš a I. Jarošová, 1. vyd. Praha: Odeon, 1991. 323 s.
- Morrison, Jim: *Divočina: Ztracené texty J.M.*, přel. I. Ryčovský. Olomouc: Votobia, 1996. 444 s.
- Němec, Jiří: *Únos Európy: mýtus – divertimento k filozofii dějin*. Praha: Dauphin, 1994. 136 s.
- Neubauer, Zdeněk: *Deus et natura: (náboženské úvahy na pozadí ontologie subjektivity)*, ed. Š. Doležalová, J. Hlaváček, 1. vyd. Praha: Sus liberans, 1999. 159 s.
- Neubauer, Zdeněk – Havel, Ivan M.: *Sidonia a Sakateky čtrnáctero vykročení*, ed. K. Palek, 1. vyd. Praha: Sofis, 2004. 365 s.
- Občan Vaněk = Citizen Vaněk*. Praha: Levné knihy, 2009. 255 s.
- Palouš, Radim: *Čas výchovy*, 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. 237 s.
- Palouš, Radim: *Česká zkušenost: příspěvek k dějinám české filosofie: o Komenského škole stáří, o Bolzanově významu v našem duchovním vývoji a o Masarykově filosofickém mládí – se závěrečným odkazem k Patočkovi*, 2. vyd. Praha: Academia, 1994. 176 s.
- Palouš, Radim: *Dopisy kmotřenci*, 1. vyd. Praha: Zvon, 1990. 107 s.
- Palouš, Radim: *Světověk neboli 1969: hypotéza o konci novověku, ba o konci celého eurověku a o počátku světověku*, 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1990. 94 s.
- Patočka, Jan: *Kacířské eseje o filosofii dějin*, 1. vyd. Praha: Academia, 1990. 162 s.
- Patočka, Jan: *Sókratés: přednášky z antické filosofie*, 1. vyd. Praha: SPN, 1991. 158 s.
- Patočka, Jan: *Tři studie o Masarykovi*, ed. P. Kouba, I. Chvatík, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1991. 132 s.
- Pecka, Karel: *Malostranské humoresky*, vyd. 2., rozš. Brno: Atlantis, 1992. 294 s.
- Placák, Bedřich: *Partyzáni bez legend: život a boje partyzánské brigády na západním Slovensku*. Praha: Klub osvobozeného samizdatu, 1992. 173 s.

- Placák, Petr: *Medorek*, 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 1990. 149 s.; též *Medorek – Starcovy zápisky*, oba texty vyd. 2., v tomto souboru 1. Praha: Hynek, 1997. 175 s.; též 3. vyd., v nakl. Plus 1. Praha: Plus, 2010. 244 s.
- Pohledy zevnitř: česká undergroundová kultura ve svědectvích, dokumentech a interpretacích*, ed. M. Machovec, 1. vyd. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2008. 173 s.
- Reynek, Bohuslav: *Básnické spisy*, ed. M. Chlíbařová. Zlín: Archa, 1995. 733 s.
- Rilke, Rainer Maria: *Elegie z Duina*, přel. J. Gruša, 1. vyd. tohoto překladu. Praha: Mladá fronta, 1999. 61 s.
- Rotrekl, Zdeněk: *Barokní fenomén v současnosti*, 1. vyd. Praha: Torst, 1995. 232 s.
- Rotrekl, Zdeněk: *Nezděné město*, ed. J. Uhdeová, 1. vyd. tohoto souboru. Brno: Atlantis, 2001. 750 s.
- Seifert, Jaroslav: *Morový sloup – Deštník z Piccadilly – Býti básníkem – Dodatky*, ed. M. Jirásková, v tomto souboru 1. vyd. Praha: Akropolis, 2003. 399 s.
- Sidon, Karol: *Třináct oken: rozhlasová hra*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 37 s.; též *Labyrint – Shapira – Třináct oken*. Brno: Větrné mlýny, 2005. 225 s.
- Skácel, Jan: *Básně I–II*, ed. J. Opelík, 1. vyd. Brno: Blok, 1995–1996.
- Sokol, Jan: *Tři přednášky o dějinách a náboženství*, ed. Z. Pinc. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, 1996. 32 s.
- Stankovič, Andrej: *Josef Florian a Stará Říše*, ed. L. Bartoňová, 1. souborné vyd. Praha: Triáda, 2008. 1136 s.
- Stankovič, Andrej: *Okradli chudého: příběh Josefa Floriana a jeho díla*. Olomouc: Votobia, 1998. 232 s.
- Stankovič, Andrej: *Variace, kecy(i)bely, elegie, nikdycynky*, 1. vyd. Brno: Host, 1993. 107 s.
- Starý, Rudolf: *Potíže s hlubinnou psychologií: esejistická studie o analytické psychologii C.G. Junga*, 1. vyd. v této podobě. Praha: Prostor, 1990. 215 s.
- Šavřda, Jaromír: *Ostrov v souostroví*, 1. vyd. Praha: Pulchra, 2009. 206 s.
- Šavřda, Jaromír: *Věžeň č. 1260*, 1. vyd. Praha: Pulchra, 2009. 189 s.
- Šiktanc, Karel: *Český orloj – Tanec smrti*, ed. J. Brabec, 1. vyd. Praha: Karolinum – Progetto, 2000. 165 s.
- Topol, Josef: *Sbohem, Sokrate!: hovory o dvou větách*, 1. vyd. Praha: Dilia (2N), 1990. 62 s.; též *Sbohem Sokrate – Stěhování duší – Hlasy ptáků*, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 2001. 247 s.
- Třešňák, Vlastimil: *To nejdůležitější o panu Moritzovi*, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Lidové noviny, 1991. 171 s.

- Třešňák, Vlastimil: *U jídla se nemluví*, 1. vyd. v tomto souboru. Praha: Torst, 1996. 433 s.
- Urbánek, Zdeněk: *Stvořitelé světa*, 2. vyd., autoriz. Brno: Atlantis, 1995. 180 s.
- Urbánek, Zdeněk: *Ztracená země: kniha próz*, 1. vyd. Praha: Nakladatelství Franze Kafky, 1992. 511 s.
- Verlaine, Paul: *Moudrost*, přel. P. Kopta, 1. vyd. Praha: Aurora, 1995. 105 s.
- Vernant, Jean-Pierre: *Počátky řeckého myšlení*, přel. M. Rejchrt, 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1993. 87 s.
- Vladislav, Jan: *Fragmenty a jiné básně: kniha poezie*, 1. vyd. Praha: Torst, 1998. 272 s.
- Weil, Jiří: *Dřevěná lžíce*, 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1992. 214 s.
- Wernisch, Ivan: *Blbecká poezie*, ed. J. Šulc, M. Vojtková, 1. vyd. v tomto souboru. Brno: Petrov, 2002. 790 s.
- Wernisch, Ivan: *Příběh dešťové kapky; 1. (1958–1985)*, 1. vyd. v tomto uspoř. Praha: Gema Art, 2010. 343 s.
- Zahradníček, Jan: *Dílo II*, ed. M. Trávníček a R. Zejda, 1. vyd. souboru. Praha: Československý spisovatel, 1992. 477 s.

8 SEZNAM ZKRATEK

autoriz.	autorizované
ČSFR	Česká a Slovenská federativní republika
ed.	editor
EE	Edice Expedice
KDM	Kde domov můj
nakl.	nakladatelství
opr.	opravené
P.S.	post scriptum
PNP	Památník národního písemnictví
rozš.	rozšířené
s.	stran
sb.	sbírka
smz.	samizdat
SPN	Státní pedagogické nakladatelství
str.	strana
sv.	svazek